

CZASOPISMO INDEKSOWANE
 NA LIŚCIE CZASOPISM
 PUNKTOWANYCH MNiSW
 (CZĘŚĆ B, NR 1000)

JWK TO SPECJALISTYCZNE,
 RECENZOWANE CZASOPISMO
 NAUKOWE PODEJMUJĄCE
 ZAGADNIENIA DOTYCZĄCE
 ROLI JĘZYKA W
 KOMUNIKOWANIU.

W CZASOPIŚMIE JEST
 RÓWNIEŻ PORUSZANA
 PROBLEMATYKA Z
 ZAKRESU KOMUNIKACJI
 NIEWERBALNEJ.

JĘZYK W KOMUNIKACJI

#7 (2) / 2015

JĘZYK W KOMUNIKACJI

ISSN 2084-5111

HUMANUM

Instytut Studiów Międzynarodowych
i Edukacji w Warszawie

7 (2) / 2015

CZASOPISMO INDEKSOWANE
NA LIŚCIE CZASOPISM
PUNKTOWANYCH
MNIŚW

CZASOPISMO NAUKOWE
JĘZYK W KOMUNIKACJI
POWSTAŁO
W 2011 ROKU

CZŁONKAMI REDAKCJI
I RADY NAUKOWEJ SĄ
UZNANI BADACZE Z POLSKI
I ZAGRANICY

{ JĘZYK W KOMUNIKACJI }

{ LANGUAGE AND COMMUNICATION }

INSTYTUT STUDIÓW MIĘDZYNARODOWYCH I EDUKACJI HUMANUM

KOLEGIUM REDAKCYJNE | Editorial boards:

Redaktor Naczelny / Chief Editor:
dr hab. Grzegorz Majkowski, prof. AJD
Sekretarz Redakcji / Assistant editor:
mgr Andrzej Goworski

REDAKTORZY TEMATYCZNI | Section Editors:
dr Małgorzata Iżykowska
dr Justyna Makowska

REDAKTORZY JĘZYKOWI | Language Editors:
dr Zbigniew Kopeć – język angielski,
prof. Tamara Yakovuk – język rosyjski,
dr Juraj Žiak – język angielski i słowacki,
prof. Ramiro Delio Borges deMeneses –
język angielski, hiszpański i portugalski,
mgr Marcin Szawiel – język polski,
dr Marcin Łączek – język angielski

REDAKTOR STATYSTYCZNY | Statistical Editor:
dr Paulina Ucieklak-Jeż

REDAKTOR TECHNICZNY | Technical Editor:
Marta Panas-Goworska

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE |
Graphic design:
Fedir Nazarchuk

RADA NAUKOWA | Scientific Council:

Przewodniczący / Chairman:
prof. zw. dr hab. Feliks Pluta

Członkowie / Members:

prof. zw. dr hab. Andrzej Dyszak (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), prof. Edita Kominarecova (Uniwersytet Preszowski w Presov, Słowacja), prof. zw. dr hab. Halina Pelcowa (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), dr hab. Paweł Płusa (prof. Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie), prof. zw. dr hab. Józef Porayski-Pomsta (prof. Uniwersytetu Warszawskiego), prof. Małgorzata Świącicka (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), prof. Slávka Tomaščíková (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja), dr hab. Zenon Weigt (prof. Uniwersytetu Łódzkiego), prof. dr hab. Jewgenij Babosov (Akademia Nauk, Mińsk, Białoruś), prof. dr hab. Tamara Yakavuk (Uniwersytet Państwowy w Brześciu, Białoruś), prof. dr hab. Michal Bochín (ISM w Presov, Słowacja), prof. dr Sebastian Fuller (Apsley Business School of London, Wielka Brytania), prof. dr hab. Rudolf Dupkala (ISM w Presov, Słowacja), prof. dr hab. Pavel Kouba (Uniwersytet Jana Amosa Komeńskiego w Pradze, Czechy), prof. dr Daniel West (University of Scranton, USA), prof. dr Devin Fore (University of Princeton), prof. dr hab. Miroslav Keleman (VSBM w Koszycach, Słowacja)

Lista recenzentów znajduje się na stronie www.humanum.org.pl oraz na końcu ostatniego numeru w danym roczniku | *List of reviewers available at www.humanum.org.pl and in the last issue of volume*
Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów | *All the submitted articles are assessed by anonymous reviewers*

Adres redakcji i wydawcy | Publisher: Instytut Studiów Międzynarodowych i Edukacji Humanum,
ul. Złota 61, lok. 101, 00-819 Warszawa www.humanum.org.pl / Printed in Poland
© Copyright by The authors of individual text

Żaden fragment tej publikacji nie może być reprodukowany, umieszczany w systemach przechowywania informacji lub przekazywany w jakiegokolwiek formie – elektronicznej, mechanicznej, fotokopii czy innych reprodukcji – bez zgodny posiadacza praw autorskich

Wersja wydania papierowego JĘZYKA W KOMUNIKACJI jest wersją główną (referencyjną)

ISSN 2084-5111

Czasopismo indeksowane na liście Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Polsce | *The magazine scored by Ministry of Science and Higher Education in Poland. List B*

7 (2) / 2015

Spis treści / *Table of contents*

MICHAL BOČÁK, KATARÍNA KOMENSKÁ: O etike a médiách v krajinách V4 / <i>On ethics and media V4 COUNTRIES</i>	5
MARTA GLUCHMANOVA: Dialogue and understanding in the european and world communities	9
ŁUKASZ GOMUŁKA: Dlaczego trudno zdefiniować pojęcie „logosu”? / <i>Why is it difficult to define the term “logos”?</i>	13
IVICA GULÁŠOVÁ: Špecifiká komunikácie pri poskytovaní ošetrovateľskej starostlivosti o pacienta s moslimským vyznaním / <i>Specifics of communication for the provision of nursing care for patients with the muslim religion</i>	21
BOŽENA IGLIAROVÁ: Komunikácia a jej význam pri riešení sociálno – patologických javov / <i>Communication and its importance in addressing socio - pathological phenomena</i>	27
KAROLINA SALA: Zaawansowane metody zabezpieczeń przesyłu danych / <i>Advanced security methods of transfer data</i>	45

Michal Bočák

Katarína Komenská

Inštitút etiky a bioetiky, Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove, Slovakia
E-mail: katarina.komenska@unipo.sk

O etike a médiách v krajinách V4 / *On ethics and media V4 COUNTRIES*

On 9 to 11 September 2016 at Prešov University in Prešov held the second annual Summer School of media ethics and called the media and their role in the V4 countries. In ten WORKSHOP tutors offer view of the current ethical problems in the functioning of the media in Central Europe. Lectures and workshops were focused both on general topics such as the relationship of freedom of expression and human rights, both at the problems of specific areas of media (advertising, computer games). In several lectures and discussions reflect the stereotypical ways in which the media show the identity of various people (eg, gender identity LGBTI minorities, migrants).

Worth mentioning is especially workshops of invited foreign guests. Hungarian journalist Gyorgy Kakuk, which is dedicated to reporting on migration in Europe, offers participants extremely interesting view on the so-called practical journalist. Migration crisis. Sylwia Męćfal, expert in local journalism from Uniwersytet Łódzki, interpreted the moral dilemmas of local journalists in relation to local politics. Participants under the direction of the project tried to create a successful and socially responsible local periodicals. Since the event was designed specifically for college students targeted media union, the practical aspect of the workshops was to find the possibility of ethically responsible work in the media.

Among the invited lecturers from the Czech Republic figured Daniela Vajbarová, Bystričan Ivo and Jan Motal. Daniela Vajbarová of Masaryk University in Brno, addressed the issue of gender structure of the media world, which showed significant imbalance between gender and journalistic practice. Ivo Bystričan, Czech documentary filmmaker and director in his workshop highlighted the opportunity to reflect on social and ethical issues through documentaries. Special attention

being paid to media reflection refugee crisis in the context of Czech media. Another foreign teacher, Jan Motal, he devoted himself to the recognition of the obligation and the obligation of journalists to monitor compliance with fundamental human rights to freedom of expression and their own opinion. Professional ethical commitment is by John Motala based on accountability to the people and not just as an audience, media owner or to the needs of the market. The question of media autonomy and social engagement journalism workshop participants discussed in the context of democracy and human rights.

Guest lecturer Summer school may be included James Kratochvil Kalajtzidisa John, Catherine Comenius, George and Michael Rusnak Bocák.

Accompanying events of summer school were public discussions about current ethical issues of media in Central Europe. The first discussion took place on 8 September 2016 in Presov Wave club. Included a screening of copyright Intolerance: Welcome to the heart of Europe on the position of the Czech society and the media to migrants from the Czech documentary Iva Bystřičan. In addition to the author by debates were Jan Motal, an expert on media ethics exerted on the Masaryk University in Brno, and Juraj Rusnák, media theorist from the University of Prešov. Participants dealt with ethical dilemmas that address television makers in communicating socially and politically sensitive issues and rated the ethical operation of the media in Central European countries. Another public consultation was conducted September 9, 2016 in Kino smiling in Kosice. Her topic was functioning alternative media that have the potential to provide the public with other views in society, but often become ambassadors for conspiracy theories. In addition to guests from the night before (Ivo Bystřičan, Jan Motal) join the debate Jakub Kratochvil Jablko.sk of the portal.

Summer School organized by the Institute of Ethics and Bioethics, Faculty of Arts, University of Prešov with Faculty of Social Studies at Masaryk University in Brno after a successful first edition held in September 2015 in Brno. In 2016, the organizers managed to get institutional support Foundation International Visegrad Fund and a new foreign partner Uniwersytet Łódzki.

Tutors shall be issued at the beginning of 2017 a common textbook on the ethical problems of modern media for university students as well as journalists and the wider public.

Grant Support: International Visegrad Fund

Project website with the details: <http://www.medialnietika.cz/ssem2016/>

V dňoch 9. – 11. septembra 2016 sa na Prešovskej univerzite v Prešove konal druhý ročník Letnej školy etiky a médií s názvom *Médiá a ich úloha v krajinách V4*. V desiatich workshopoch lektori ponúkli pohľad na aktuálne etické problémy fungovania médií v krajinách strednej Európy. Prednášky a workshopy sa orientovali jednak na všeobecnejšie témy, ako sú vzťah slobody prejavu a ľudských práv, jednak na problémy konkrétnych mediálnych oblastí (reklama, počítačové hry).

Vo viacerých prednáškach a diskusiách sa reflektovali stereotypné spôsoby, ktorými médiá zobrazujú identity rôznych ľudí (napríklad rodové identity, LGBTI minority, migranti).

Za zmienku stoja najmä workshopy pozvaných zahraničných hostí. Maďarský novinár György Kakuk, ktorý sa venuje reportovaniu o migrácii v Európe, ponúkol účastníkom mimoriadne zaujímavý pohľad praktického žurnalistu na tzv. migračnú krízu. Sylwia Męćfal, odborníčka na lokálnu žurnalistiku z Uniwersytet Łódzki, interpretovala morálne dilemy lokálnych žurnalistov vo vzťahu k lokálnej politike. Účastníci si pod jej vedením skúsili vytvoriť projekt úspešného a spoločensky zodpovedného lokálneho periodika. Keďže akcia bola určená hlavne pre vysokoškolských študentov mediálne zameraných odborov, praktickou stránkou workshopov bolo hľadanie možností eticky zodpovednej práce v médiách.

Medzi pozvanými lektormi z Českej republiky figurovali Daniela Vajbarová, Ivo Bystričan a Jan Motal. Daniela Vajbarová z Masarykovej univerzity v Brne sa venovala otázke gendrovej štruktúry mediálneho sveta, ktoré ukázalo na značnú nerovnováhu medzi gendrovou a žurnalistickou praxou. Ivo Bystričan, český dokumentarista a režisér, vo svojom workshope poukázal na možnosť reflektovať sociálne a etické otázky pomocou dokumentárnej tvorby. Špeciálnu pozornosť pritom venoval mediálnej reflexii utečeneckej krízy v kontexte českých médií. Ďalší zahraničný lektor, Jan Motal, sa venoval rozpoznaní povinnosti a záväzku novinárov dohliadať na dodržiavanie základných ľudských práv na slobodu prejavu a vlastný názor. Profesionálny etický záväzok je podľa Jana Motala postavený na zodpovednosti voči ľuďom, a to nie len ako publika, vlastníka média, či voči potrebám trhu. Otázka mediálnej autonómie a sociálnej angažovanosti žurnalistiky prediskutovali účastníci workshopu v kontexte demokracie a dodržiavania ľudských práv.

K ďalším lektorom letnej školy možno zaradiť Jakuba Kratochvíla, Jána Kalajtzidisa, Katarínu Komenskú, Juraja Rusnáka a Michala Bočáka.

Sprievodnými akciami letnej školy boli verejné diskusie o aktuálnych etických problémoch médií v stredoeurópskom priestore. Prvá diskusia sa uskutočnila 8. septembra 2016 v prešovskom Wave klube. Súčasťou bola autorská projekcia dokumentu *Intolerance: Vítejte v srdci Evropy* o postojoch českej spoločnosti a médií k migrantom od českého dokumentaristu Iva Bystřičana. Okrem autora boli hosťami diskusie Jan Motal, odborník na etiku médií pôsobiaci na Masarykovej univerzite v Brne, a Juraj Rusnák, teoretik médií z Prešovskej univerzity v Prešove. Účastníci sa zaoberali etickými dilemami, ktoré riešia televízni tvorcovia pri informovaní o sociálne a politicky citlivých témach a hodnotili etické pôsobenie médií v stredoeurópskych krajinách. Ďalšia verejná diskusia prebehla 9. septembra 2016 v Kine Úsmev v Košiciach. Jej témou bolo fungovanie alternatívnych médií, ktoré majú potenciál poskytovať verejnosti iné pohľady na dianie v spoločnosti, no neraz sa stávajú šíriteľmi konšpiračných teórií. Okrem hostí z predchádzajúceho večera (Ivo Bystřičan, Jan Motal) sa do diskusie zapojil Jakub Kratochvíl z portálu Jablko.sk.

Letnú školu organizovali Inštitút etiky a bioetiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove s Fakultou sociálnych študií Masarykovej univerzity v Brne po úspešnom prvom ročníku uskutočnenom v septembri 2015 v Brne. V roku 2016 sa organizátorom podarilo získať inštitucionálnu podporu nadácie International Visegrad Fund a nového zahraničného partnera, Uniwersytet Łódzki.

Lektori workshopov vydajú na začiatku roku 2017 spoločnú učebnicu o etických problémoch súčasných médií pre vysokoškolských študentov, ale aj žurnalistov a širšiu verejnosť.

Grantová podpora: International Visegrad Fund

Webstránka projektu s bližšími informáciami: <http://www.medialnietika.cz/ssem2016/>

Marta Gluchmanova

Technical University in Kosice
Faculty of Manufacturing Technologies with the seat in Presov
Department of Humanities
Presov, Slovakia

Dialogue and understanding in the european and world communities

Abstract

The aim of the paper is to give information about the dialogues and presentations concerning understanding within the European and world communities.

Key words: education, dialogue, ethics, philosophy, values, responsibilities.

Ministry of science and education of Ukraine, Ivan Franko National University of Lviv with Council for Research in Values and Philosophy. Washington, USA, H. Skovoroda Institute of Philosophy of NAS of Ukraine, T. Shevchenko National University of Kyiv Akademia Pedagogiki Specjalnej (APS). Warsaw, Poland, Philosophical Foundation of Ukraine as well as Polskie Towarzystwo Uniwersalizmu organized an international Conference The Philosophy Of Dialogue And Understanding In The Construction Of The European And World Communities on June 22-24, 2016 in Lviv, Ukraine.

The aim of the conference was determined by the desire to identify philosophical and intellectual basis for finding mutual understanding and dialogue in today's globalized world, which is exposed to new types of hostility and confrontation. The global society, which represents a mosaic of different cultures, religions and social systems, is entering a new phase of conflict caused by contradictory ideological, political, and metaphysical approaches to solving key issues of human development. The core of modern conflicts outlined primarily by problematic choice of universal value priorities, to justification for which involved different philosophical and related political approaches. It is obvious that the current intellectual and humanitarian potential of mankind faces the challenge of finding common ways for productive

international dialogue - which requires in particular, identify and overcome such the ideological and metaphysical conditions that have caused the historic tragedy of the twentieth century.

The organisers proposed to analyse the previous intellectual-philosophical traditions and work

together on the elaboration of philosophical approaches that are based on the current potential of scientific and cultural development, and allow rethinking the nature of mind, reason and person towards overcoming hidden irrational traps on the humanitarian and civilized way for freedom and humanistic progress of peoples and societies. They were particularly interested in discussions involving Ukrainian, Polish and other national contexts of intellectual and socio-political and cultural experiences.

The areas for discussion were very different: Creating understanding – engaging through philosophy; Logical and metaphysical search for dialogue in Philosophy of Lviv-Warsaw school; philosophical understanding the crisis and transformation processes; crises in spirituality and culture and ways of their overcoming; interaction of identity and cultural diversity in an era of globalization; prerequisites for dialogue in the information society; communicative, discursive and situational truths of dialogue; semiotic factors of communication, dialogue and social reality; political transformations and alterations in the public thinking in the context of globalization; changes in thinking on an individual, group and social levels in contemporary societies; challenges to Ukrainian philosophy and the changes in thinking in the context of European area; challenges to Polish philosophy and the changes in thinking; dialogue development among national identities in Europe and problem of nationalism and xenophobia in contemporary world; social phobias and new forms of discrimination; value alterations in contemporary society towards tolerance and empathy; freedom and responsibility as values of mutual understanding; modern religious identity and secularism; the problem of embodied mind in the light of contemporary neuroscience; building positive excitement – the importance of emotion; parrhezia as a factor of development and the transfiguration of subjectivity; bioethics as a philosophical perspective; development of democratic institutions and promotion of civil society; development of civic education and related cultural issues; intercultural dialogue in the multicultural social space;

Two plenary sessions were represented by the following philosophers and their presentations: *Serhiy Prolyeyev* (Kyiv) The European Identity and the Ukrainian Perspective; *Vasyl Gluhman* (Slovakia) Dialogue of Ethical Theories: Kant and Consequentialism; *Wilhelm Dancă* (Romania) For Sake of United Europe: Tolerance, Dialogue and Hospitality; *Olha Homilko* (Kyiv) Values Dynamics under Conditions of Global Uncertainty and Local Instability: Risks and Prospects; *Tadeusz Buksiński* (Poland). Nationalisms and the possibility of dialog; *Anatoliy Yermolenko* (Kyiv) Global Ethos and Universality Ethics of Discourse in the Contemporary World; *Ouyang Kang* (China). World Complexity, Value Conflicts and

Human Wisdoms in the Global Time; *Edward J. Alam* (Notre Dame University in Lebanon) Philosophy of History and Political Transformation: Re-membering Walter Benjamin; *Anatoliy Karas'* (Lviv) Civil Identity as a Phenomenon of Civilizational Mutual Understanding.

Within the first section *Civil Society and Civilizational Process* were included the following contributions: Lyudmyla Yaroshenko (Kyiv) Civil Society and Civil Identity in Globalized Space of Contemporaneity; Mariya Bratasiuk (Lviv) Defense of Human Rights as a Core Component of the Ukrainian National Idea Content; Dan Chițoiu (Romania) European Cultural Horizon and the Meanings of Reason; Oksana Kozhemyakina (Cherkasy) Dialogic Background of Philosophy of Trust: in Context of Globalization; O. Korzhov (Kyiv) European Identification and Forming of Mutual Continental Public Space; Yaroslav Pasko (Kyiv) Postcolonial Society: Values Modernization or Post-Soviet Neo-Traditionalization?; Ivan Lysyi (Kyiv) Intercultural Dialogue as Ideologeme; Valeriy Dzhun' (Lviv) Dialogue and Mutual Understanding in Situation of Intercivilizational Dissonance; Ihor Karivets (Lviv). The Importance of Philosophical Culture for Reaching of Mutual Understanding between Ukrainians and European Nations; Nina Balasarian (Kharkiv). Civil Society and Civil Identity in the Perspective of Mutual Understanding in the Globalized Space.

Scientific and Educational Factors of Formation of Mutual Understanding Intentions was the title of the second section. The most interesting presentations included for example: Tomasz Zimny (Poland) Role of Educational Constructivism in Democratic Competences Formation; Oleh Perepelytsia (Kharkiv) Actualization of Enlightenment Strategies of Emancipation; Nataliya Pytetska (Kharkiv) Bioethics as a Method of Human Activity Regulation and Control;

Janina Świrko-Pilipczuk (Poland) Neoliberalism in University Upbringing, Its Values and Aims; Tetiana Shchyrytsia (Kyiv) Dialogue and Monologue in Social Ethics Teaching; Tetyana Sobol' (Kyiv) Influence of Philosophical Education upon Sustainable Development of the Ukrainian Society.

In the third section *The Question of Identity: Religious and Secular Dimensions* the presenters pay attention to the problem of identity: Nadiia Hapon (Lviv) Transformations of Contemporary Identities: from Baumanian Types of Lifestyle to Civil Responsibility; Teresa Żółkowska (Poland) On the Relation with the Otherness; Anatoliy Saliy (Poltava) Human Loneliness in Yevhen Zamyatin's Anti-Utopia "We"; Mariya Kohanovska (Lviv) Religion in the Age of Anthropocentrism; Lyudmyla Ryzhak (Lviv) Network Society: Challenges of Social Consolidation; Barbara Więckowska (Poland) Discourse of Body in Plato's State. Medicalization as a Symptom of Totalitarianism.

Communicative Conditions and Specificities of Dialogue was the topic of the following philosophers and their papers Ivan Karpenko (Kharkiv) Link between Meaning and an Individual Perception as Overcoming Contradictions of Misunderstanding; Friedrich von Petersdorff (Germany) Temporal Structures of Dialogue and Understanding; Mariya Kashuba (Lviv) Knowledge/Cognition of History as

a Means of Mutual Understanding; Vasyl Lysyi (Lviv) Dialogue in the Context of the Theoretical and the Practical: L. Feuerbach, G. Hegel and Contemporaneity; Kateryna Horbenko (Donetsk-Vinnytsya) Argument to the Justice in as an Aim to Restore Harmony; Borys Poliarush (Lviv) J. Habermas: Peculiarities of Dialogue in the Contemporary Society; Iryna Dobropas (Lviv) Problem of Mutual Understanding: Gender Context.

The last section within the international conference *Discursive and Ethical Features of Dialogue and Axiology of Mutual Understanding* was the lace for presenting the next papers:

Victor Levytskyi (Kyiv) Values and Modernity: towards Posing a Question; Volodymyr Protsyshyn (Cherkasy) Ethical and Socio-Cultural Factors of Human Dialogicness; Svitlana Loznytsia (Kyiv) Multiculturalism as the Problem of Reconciliation; Viktoria Omelchenko (Kyiv) Dialogue of Cultures in the Context of Intelligent World Community Construction; Antonina Kosykh (Nikopol) Spiritual and Moral Potential of Dialogue in the Contemporary World; Oresta Losyk (Lviv) Memory as the Experience of Human Culture: Historiosophical and Ethical Contexts; Valentyna Luchanska (Kyiv) Developmental Tendencies of Ecology of Culture in Information Society.

The last plenary session was dedicated to Lviv-Warsaw School: Włodzimierz Tyburski (Poland) Dialogue as a Possibility of the Contemporary Formation of the World; Stepan Ivanyk (Poland). On the Multicultural Dimension of Lviv-Warsaw School; Andriy Synytsya (Lviv) Possibility of Dialogue between the Continental and the Analytic Philosophy on the Example of the Lviv-Warsaw School; Jacek Moroz (Poland) Ajdukiewicz's Radical Conventionalism and Alethic Relativism; Hubert Bożek (Poland) The Question of Intersubjectivity. On the Margin of Izydora Dąbska – Ludwik Fleck; Andrzej Ciążela (Poland) Agnosticism and Realism in Theory of Cognition and Philosophy of Science as Suggestions for Defining the Plane of Pluralist Dialogue of Contemporaneity; Yaroslav Hnatyuk (Ivano-Frankivs'k) Dialogic Communication Model in Logical Theory; Andrzej Góralski (Poland) Seminar on Philosophy of Values; Jan Łaszczyk (Poland) Andrzej Grzegorzczak – Pedagogical Inspiration; Yaroslav Prytula (Lviv) Search for the Rational Basis of Dialogue by Lviv-Warsaw School: philosophy - mathematics – art; Oleh Hirnyi (Lviv) Professor Andrzej Grzegorzczak's Heritage as a Significant Factor of Communication, Dialogue and Social Reality; Krystyna Najder – Stefaniak (Poland) Andrzej Grzegorzczak's Ethics; Rafał Kur (Poland) The Lviv-Warsaw School of Multiculturalism.

The last activity of all participants within the *round table* was discussion dedicated to the Europe And Ukraine – Axiology Of Mutual Understanding. The most interesting were two presentations: Oleksandr Bilokobyl's'kyi (Donets'k - Kyiv) Discussion of Particular Axiologies as a Factor of Global Ethics Formation and Roman Dodonov (Donets'k - Vinnytsya) Discursive Factors of Conflict in Donbas.

Łukasz Gomułka

Uniwersytet Opolski
Poland

Dlaczego trudno zdefiniować pojęcie „logosu”? / *Why is it difficult to define the term “logos”?*

Abstract

In the text: Why is it difficult to define the notion of „logos”? I propose and defend the following thesis: the notion of logos weighed in the context of scientific discoveries (in physics and mathematics) is difficult to explicate and thus difficult to understand. I introduce two perspectives of the logos: the objective one connected with the structure of the world itself and the subjective one connected with a language, which allows us to speak about the world itself (to learn). The analysis of this cognitive situation reveals a few interesting observations in epistemology and philosophical anthropology, which I present in the final part of the article.

Key words: logos, philosophy.

1. WSTĘP

Koniec XIX wieku należy uznać za szczyt optymizmu poznawczego. Ówczesne teorie naukowe (z fizyką na czele, a socjologią na końcu) postrzegano jako niepodważalne teorie opisujące świat w sposób obiektywny i jednoznaczny. Co ciekawe, po nowych rewolucyjnych odkryciach z zakresu fizyki (Albert Einstein, Max Planck) ostrze optymizmu poznawczego nie stępiło się od razu, gdyż początkowo teorię względności uznano za obraz ostateczny, uznając jej skromne dylatacje za maksimum niespodzianki, jaką może zaserwować nam wszechświat.¹ Jednakże dalszy rozwój fizyki przyniósł wiele wątpliwości. Konkretnie zaś, odkrycia z zakresu mechaniki kwantowej poddały w wątpliwość jednoznaczność teorii fizycznej, a tym samym optymizm poznawczy, którego była ona gwarantem.

W związku z tym, że fizyka była i jest traktowana często jako ideał nauki, to jakiegokolwiek rysy na tej „idealnej” nauce, jakiegokolwiek trudności, na które uczeni ją uprawiający napotkali, nigdy nie pozostawały bez echa dla naukowców z innych

¹ J. Życiński, *Granice racjonalności*, Warszawa 1993, s. 109-110.

dziejzin (a również dla filozofów). Jednym słowem, nowa fizyka (fizyka relatywistyczna i fizyka mikroświata) ostatecznie zburzyła logos ludzkiego poznania.

W poniższym tekście stawiam i bronię tezy, że pojęcie logosu rozważane w kontekście odkryć naukowych, jest trudno eksplikowalne, a przez to trudno zrozumiałe. Analiza tej sytuacji ujawnia także kilka ciekawych spostrzeżeń z zakresu epistemologii i antropologii filozoficznej, które omawiam w ostatniej części artykułu.

2. LOGOS OBIEKTYWNY I LOGOS SUBIEKTYWNY

Dziewiętnastowieczny logos optymistycznego poznania miał dwa aspekty. Pierwszym było przeświadczenie, że świat jest w miarę łatwo poznawalny, a teoria naukowa będąca efektem poznania jest teorią ostateczną i jednoznaczną w opisie. Ostateczność oznaczała, że nie może być już teorii lepszej, jednoznaczność zaś, że w opisie nie ma żadnych luk czy rys, które prowadzić mogłyby nas do zadumy. Okazało się jednak, że świat wciąż nas zadziwia i pozostaje zagadką dla człowieka. Wciąż bowiem pozostaje otwarte pytanie: „Jak wzajemnie uzgodnić ze sobą matematyczny formalizm teorii, dostępne wyniki obserwacji, zasady filozofii określające ontyczną strukturę mikroświata?”² (więcej piszę na ten temat w dalszej części tego punktu). Drugi aspekt dotyczył samego języka służącego do opisu rzeczywistości. Pojawiło się pytanie, czy język teorii naukowej nie jest czymś analogicznym w stosunku do form naoczności z filozofii Immanuela Kanta tj. nie jest podstawą konstrukcji, czyli tworzenia pewnych bytów, które podświadomie traktujemy nie jako własne konstrukcje, ale jako obiektywny opis świata. Być może powinniśmy nawet idąc tropem biskupa Berkeley’a spłaszczyć świat obiektywny i jego opis w jedną całość świat odczuwany? Dwa aspekty tego, co nazwałem optymistycznym logosem poznawczym, chciałbym dookreślić odpowiednio (nawiązując do greckiego rozumienia słowa λόγος) jako „logos obiektywny” i „logos subiektywny”.³

Logos obiektywny polega na tym, że uznajemy, iż pomiędzy bytem a myślą zachodzi pewna odpowiedniość (w wersji wulgarnej: jednoznaczność). Za twórcę koncepcji logosu obiektywnego uznać należy Parmenidesa z Elei, który interpretował logiczną zasadę tożsamości ontologicznie, utożsamiając identyczność o której się mówi, z identycznością po stronie świata. Oczywiście poznanie logosu u Parmenidesa jest czymś innym niż poznanie w naukach empirycznych, gdyż u myśliciela tego mamy do czynienia z intuicją intelektualną dzięki, której człowiek może badać byt jako byt (tj. byt sam w sobie), a więc nie „byt mający postać wody, powietrza, ziemi, ognia czy czegoś bliżej nieokreślonego”⁴, czyli jakiś przejaw bytu jako bytu. W koncepcji takiej zagadkowe jest to jak ma się byt do jego przejawów, dlatego od czasów nowożytnych, czyli od momentu narodzin nauk realnych koncept, iż „byt sam w sobie” nie jest tożsamy z bytem zmysłowym został porzucony na rzecz poznania empirycznego, które charakteryzowało się pragmatyzmem, czyli pewną efektywnością. Nowożytny logos obiektywny zakładał pewnego rodzaju naiwną

2 Tamże, s. 110.

3 M. Osmański, *Logos*, w: Powszechna Encyklopedia Filozofii, www.ptta.pl/pef/pdf/l/logos.pdf (dostęp: 1.11.2015).

4 M. A. Krąpiec, A. Maryniarczyk, *Byt*, w: Powszechna Encyklopedia Filozofii, www.ptta.pl/pef/pdf/b/byt.pdf (dostęp: 1.11.2015).

teorię odbicia i rekonstrukcji, a mianowicie taką, że teoria opisuje rzeczywistość bezpośrednio taką, jaką ona jest. I w tym właśnie miejscu napotykamy pierwszą przeszkodę z eksplikacją pojęcia logosu (obiektywnego), bo czy świat jest w istocie poznawalny? A jeżeli nawet uznamy, że jest poznawalny chociaż częściowo, to chyba raczej będziemy skłonni przyznać, że nie jest on poznawalny ostatecznie.

Rozważmy następującą trójkę pojęć: teorię matematyczną rzeczywistości fizycznej (formalizm matematyczny), zebrane wyniki obserwacji (eksperymentów) oraz ontologię mikroświata. Jeżeli połączymy ze sobą dwa pierwsze z wymienionych pojęć tak, że otrzymamy matematyczny opis obserwacji mikroświata, to powstaje dziwna ontologia naruszająca nasze intuicje oraz jedno z praw logiki – zasadę niesprzeczności (jest to szczególnie widoczne w analizie eksperymentu myślowego tzw. kota Schrödingera). Z kolei, gdy zestawimy ze sobą nasze ontologiczne intuicje zdroworozsądkowe i wyniki obserwacji, to powstały opis matematyczny (np. nierówności Bella) będzie trudny, lub nawet niemożliwy do racjonalnego zinterpretowania.⁵ Specyficzność sytuacji, w jakiej się znaleźliśmy, polega zatem na tym, iż pomiędzy bytem a naszą myślą nie zachodzi odpowiedniość, ale raczej jakaś niewspółmierność. To z kolei prowadzi nas do stwierdzenia, że „logos obiektywny” jest raczej pewnym ideałem, marzeniem, a nie koncepcją trafnie opisującą rzeczywistość. Tak, jak każde marzenie, czy sen, ideał ten nie jest wyraźny, a poprzez to, gdy myślimy o nim na początku, wydaje się nam oczywisty i jasny. Gdy próbujemy jednak opisać go nieco dokładniej to natrafiamy na poważne problemy z eksplikacją tego pojęcia.

Jak zauważył Józef Życiński, sytuacja taka może prowadzić nawet do irracjonalizmu, w myśl którego uznajemy, że świat jest sam w sobie tajemniczy i niepoznawalny, co z kolei prowadzi nas do konstatacji, iż „najlepiej zanurzyć się w tajemniczym nurcie wrażeń i szukać ukojenia w *satori*, o którym zapomniała cywilizacja zachodnia, wychowana na Euklidesie i Newtonie”⁶. Niczego takiego jednak nie twierdzimy, potrafimy przecież skonstruować komputer oparty na zasadach działania uwzględniających efekty kwantowe, który działa tj. daje jednoznaczne wyniki. Sam pragmatyzm nie przybliży nas jednak w żaden sposób do rozwikłania trudności teoretycznych, na jakie napotyka nasze poznanie w tej materii.

Logos subiektywny związany jest z koncepcją języka naturalnego, za pomocą którego – z konieczności jako ludzie – wyrażamy poznanie. W ujęciu tym, język i rozum stają się jedynym narzędziem pozwalającym nam poznawać świat nas otaczający w sposób racjonalny.⁷ Innymi słowy, język jest w tym ujęciu gwarantem racjonalności poznania. Poprawić poznanie możemy tylko i wyłącznie reformując sam język. Zagadnienie roli języka w poznaniu, jak i jego reformy dostrzegł i postanowił rozwiązać Gottfried W. Leibniz już w XVII wieku.

5 J. Życiński, dz. cyt., s. 110-111.

6 Tamże, s. 111.

7 Przedstawione przeze mnie ujęcie logosu subiektywnego różni się zasadniczo od swojego odpowiednika źródłowego, z tego względu, że logos subiektywny był w starożytności często utożsamiany z mową sofistyczną mającą na celu przekonanie słuchaczy, a nie dotarcie do prawdy. Dodać jednak należy, że pojęcie logosu miało na przestrzeni wieków niezwykle rozmyte i zmienny charakter. Zob. M. Osmański, dz. cyt.

„Leibniz rozwijał program, w którym poszczególnym terminom można by przyporządkować ich odpowiedniki arytmetyczne. Gdyby założyć, na przykład, iż „istotę zwierzęcą” oznaczamy przez „3”, a „istotę racjonalną” przez „7”, wówczas, po zastosowaniu zwykłej operacji mnożenia, liczba „21” oznaczałaby racjonalną istotę zwierzęcą, spory zaś o naturę człowieczeństwa można by uwolnić od bagażu krasomówczych popisów”⁸.

Tego rodzaju arytmetyzacja języka miała uwolnić ludzi od nieścisłości języka naturalnego zarówno w aspekcie polisemii (semantycznej wieloznaczności słów), jak i przede wszystkim w aspekcie polimorfizmu (gramatycznej nieregularności języka naturalnego). Formalizacja języka miała doprowadzić do wzmocnienia siły umysłu (poznania) w sposób podobny do tego, w jaki mikroskop, czy luneta, doskonalili wzrok.

Do końca XIX wieku formalizacja języka napotykała jednak trudności w postaci istnienia zbyt słabych teorii matematycznych. Dopiero wraz z rozwojem aksjomatyzacji matematyki pojawiły się nowe nadzieje na urzeczywistnienie snu Leibniza. Ostatnią wielką próbę podjął na początku XX wieku niemiecki matematyk David Hilbert, który pragnął zaksjomatyzować i wyjaśnić w ten sposób wszystkie istniejące problemy matematyczne (np. paradoksy teorii mnogości, czy relacje różnych dyscyplin matematycznych do siebie). „Matematyka, w której przyjęty zbiór wyjściowych aksjomatów pozwalałaby na rozstrzygnięcie dowolnej kwestii, byłaby matematyką zupełną”, a stąd już tylko mały krok dzieliłby ją od aplikacji do problemów epistemologicznych.⁹ Tego zadania podjęło się grono filozofów określających siebie mianem Koła Wiedeńskiego, wydające słynne czasopismo „Erkenntnis” (następnie „The Journal of Unified Science”). Dwóch czołowych filozofów tego nurtu nadających mu ton tj. Mortiz Schlick i Rudolf Carnap w swoich pracach naskwicowało wizję nauki przyszłości jako zbioru pewnych i niepodważalnych teorii naukowych. Obaj ojcowie pozytywizmu logicznego „usiłowali szukać kryteriów zjednoczenia nauki w strukturze logicznej jej formalizowanych teorii oraz w odniesieniu poszczególnych terminów do danych doświadczenia”¹⁰.

Pierwszym problemem logosu subiektywnego były to, co zauważył wiele lat później Willard Van O. Quine, a mianowicie, że zasięg wszelkiego rodzaju sformalizowanych języków epistemologicznych był niewielki, a to oznacza, że w istocie niewiele dawało się w nich powiedzieć na temat świata. Dla przykładu Carnap postulował radykalny redukcjonizm, w którym traktując zdania jako podstawowe jednostki językowe próbował on podzielić je na jednostki opisujące język danych zmysłowych i pozostałe. Istotą radykalnego redukcjonizmu miały być reguły przekładu wyjaśniające i regulujące to, jak zdanie po zdaniu, jednostka po jednostce, przekładać pozostałe zdania na język danych zmysłowych, czyli na wypowiedzi sensowne. Jak zauważył Quine budowa najprostszych twierdzeń o świecie fizycznym tego języka nie wyszła poza stadium szkicu!¹¹

8 J. Życiński, dz. cyt., s. 59.

9 Tamże, s. 60.

10 J. Życiński, dz. cyt., s. 57.

11 W. V. O. Quine, *Z punktu widzenia logiki*, tłum. B. Stanosz, Warszawa 2000, s. 69.

Ponadto należy dodać, że u podstaw programu pozytywizmu logicznego leżał zasadniczy błąd polegający na tym, iż uznano, że każde wyizolowane od pozostałych zdań danego języka zdanie może zostać potwierdzone lub odrzucone. Tak jednak nie jest, gdyż przed trybunałem doświadczenia stają całe systemy zdań, co omawia Quinowski holizm. Terminy naukowe są ściśle powiązane z teoretycznymi koncepcjami nauki. Wydaje się (pozornie tylko), że poszczególne terminy są nazwami przedmiotów lub rzeczy np. kombinacyjne rozproszenie światła jest nazwą pewnego obserwowalnego zjawiska. Sens tego terminu możemy zrozumieć nie tyle poprzez wskazanie tego, co on oznacza i nie w oparciu o pewną definicję semantyczną, ile z rozumienia teorii tego zjawiska np. takie terminy jak „atom”, czy „elektron” mają inne znaczenie dla ucznia szkoły średniej, inne dla fizyka a jeszcze inne wiązali z „atorem” znaczenie starożytni Grecy, niż funkcjonowało w nauce na początku XX wieku.

W nauce mogą egzystować obok siebie kilka konkurencyjnych hipotez (teorii), w których używa się tych samych terminów, które mogą mieć inne znaczenie. Mamy również teorie usytuowane jedna nad drugą lub zawierające się w sobie np. teoria względności i mechanika klasyczna, teorie, posługujące się tymi samymi terminami, w odmiennym znaczeniu. Zarówno w mechanice klasycznej jak i teorii względności występują takie terminy jak: „masa”, „długość”, ale są one interpretowane zupełnie inaczej. Kiedy mówimy w fizyce o przestrzeni możemy mieć na uwadze zarówno euklidesową przestrzeń, jak i opisywaną w przestrzeniach nieeuklidesowych. Staje się to możliwe kiedy z danym słowem związana jest funkcja rozkładu znaczenia, określana w terminologii naukowej przez daną koncepcję naukową.

Jednak zasadniczym problemem stojącym na drodze do eksplikacji pojęcia logosu subiektywnego jest to, że język radykalnego redukcjonizmu nie był *sensu stricto* językiem danych zmysłowych, gdyż oprócz jednostek tego rodzaju zawierał także symbole logiczne, a „w rezultacie był w nim zawarty cały język czystej matematyki”.¹² Jak wykazał następnie Kurt Gödel, język ten nie może zostać uporządkowany zgodnie z wizją Hilberta.¹³

W 1931 roku austriacki matematyk i logik Kurt Gödel publikuje słynną pracę pt. „O formalnie nierozstrzygalnych zdaniach Principia Mathematica i systemów pokrewnych”, z której bezzasadność prób podejmowanych przez Hilberta. W niniejszym tekście nie będę rozpatrywać twierdzeń Gödla ze względu na jego złożoność. Dowód Gödla poprzedzony jest aż 46 definicjami i kilkoma lematami. Twierdzenie to posiada ogromne znaczenie epistemologiczne, ponieważ zakończyły epokę wiary w determinizm, wiary, której ostatnim wyrazem było pojawienie się pozytywizmu logicznego. Albert Einstein za sprawą Gödla miał zmienić stosunek do matematyki. Austriacki logik zwrócił uwagę wielkiego fizyka na badania matematyczno-logiczne, które zdaniem Gödla rzucają światło na ograni-

¹² Tamże, s. 69.

¹³ Należy wspomnieć, że na początku XX wieku wybitny niemiecki matematyk David Hilbert podjął próbę udowodnienia absolutnej niesprzeczności arytmetyki, uznając niewystarczalność dowodów względnych. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku Hilbert i jego szkoła publikują prace, z których wynikała (jak się wówczas wydawało) niesprzeczność arytmetyki i teorii mnogości.

czenia ludzkiej wiedzy.¹⁴ Wyniki te były również szokujące dla całego środowiska naukowego (Karl Popper nazwał je „trzęsieniem ziemi”), gdyż zniszczyły za jednym zamachem dominującą w kręgach pozytywizmu logicznego empirycystyczną filozofię matematyki (głoszącą, że matematyka to wytwór umysłu ludzkiego) oraz sen Leibniza o ostatecznym rachunku poznawczym. Omawiając skrótowo wyniki Gödla rzecz należy, iż odkrył on, że w systemach logiki, w których można wyrazić działania arytmetyczne, takie jak dodawanie czy mnożenie, zawsze istnieją zdania nierozstrzygalne na gruncie przyjętych aksjomatów, co dowodzi niezupełności tych sytemów.¹⁵

Innymi słowy, język naturalny poddany modyfikacjom przy użyciu najmocniejszych środków tj. zaawansowanej matematyki i tak będzie dziurawy i niepełny, tak samo, jak język potoczny. To oznacza m. in., że terminy naukowe nie będą posiadały w pełni ścisłych sensów, zaś rozumowania będą rozmyte. A przez to pojęcie logosu, jakkolwiek próbować by je ująć, również z uwagi na swój niejasny charakter, pozostanie nieuchwytnie znaczeniowo. W tym kontekście warto odwołać się do Stanisława Lema, który w takich słowach interpretuje filozoficzno-lingwistyczne znaczenie osiągnięć Kurta Gödla:

Prawdopodobnie największym we współczesności nieporozumieniem, które zrodziło zarówno angielską filozofię lingwistyczną, jak odmienną od niej jawnie filozofię fenomenologiczną, wraz z późnymi naroślami tej filozofii (Heidegger, Derrida, le Man, Lyotard et alii) była ukryta przyczyna przed rozumiejącym spojrzeniem tych myślicieli: mam na uwadze mianowicie, słynny dowód Gödla (...) dla naszych potrzeb wystarczy przywołać go na poły metaforycznie (...) żaden system dostatecznie bogaty, razem ze swoim alfabetem i swoją gramatyką (czyli ze swymi zbiorami skończonymi znaków i reguł ich przetwarzania) nie jest pełny. Znaczy to, że dla każdego takiego systemu można wykryć zdania (twierdzenia) prawdziwe, których prawdziwości nie da się dowieść wewnątrz owego systemu jego sposobami.¹⁶

Podsumowując dotychczasowe rozważania rzecz należy, iż pojęcie logosu, z uwagi na swoje podwójne znaczenie, jest trudno eksplikowalne w kontekście odkryć naukowych z zakresu fizyki i matematyki. To oznacza, że jest ono trudno zrozumiałe z uwagi na fakt, że albo wikła się w sprzeczności natury ontologicznej albo językowej. Koncept logosu obiektywnego jest trudno zrozumiały, gdyż struktura świata, która odbija się w naszym poznaniu zmienia się nieustannie na przestrzeni dziejów, aż do momentu, w którym dochodzimy do powstania mechaniki kwantowej, która nie jest dla nas w różnych swych aspektach jednoznacznie zrozumiała. Świat w pewnym sensie wydaje się... bezkształtny.

Z kolei pojęcie logosu subiektywnego jest trudno zrozumiałe, ze względu na polimorfizm gramatyczny i polisemię języka, które ujawniają się nawet w warunkach najmocniejszej z możliwych rekonstrukcji języka naturalnego tj. rekonstrukcji

14 K. Wójtowicz., *O nadużywaniu twierdzenia Gödla w sporach filozoficznych*. Por. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/F/FL/ograniczenia_godla.html# [dostęp: 25.10.2015]

15 J. Życiński, dz. cyt., s. 62-63.

16 S. Lem. *Moloch*, Kraków 2003., s. 257.

przy pomocy matematyki.¹⁷ Rzutuje to z kolei na samo poznanie człowieka, które wydaje się być skażone swego rodzaju pierwotnym grzechem niezupełności i nieścisłości.

3. KONSEKWENCJE DOTYCHCZASOWYCH ROZWAŻAŃ DLA EPISTEMOLOGII I FILOZOFII CZŁOWIEKA

Epistemolodzy zwykli są za Arystotelesem rozróżniać dwa rodzaje wiedzy tj. *doxa* i *episteme*. Ten pierwszy rodzaj jest wiedzą pozorną, mniemaniem, podczas gdy drugi jest wiedzą prawdziwą i uzasadnioną, wiedzą racjonalną, konieczną i pewną. Poczynione analizy prowadzą nas jednak z konieczności do wniosku, że koncepcja wiedzy prawdziwej i uzasadnionej jest mitem. To, z czym mamy do czynienia zarówno w poznaniu codziennym, jak i naukowym to *doxa*, czyli mniemanie. Jak zauważył Józef Życiński sama nazwa „epistemologia” oznaczała źródłowo teorię wiedzy w sensie *episteme*.¹⁸ Jednak „w świetle wielu szczegółowych zagadnień nowej nauki okazało się, że ogólne zasady wypracowane przez Arystotelesa są zbyt ogólne”.¹⁹ Chociaż w każdej epoce można wskazać myślicieli, którzy wskazywali na rolę wiedzy w sensie *doxa* (np. sofisci w starożytności), to „dopiero odkrycia naszego stulecia oraz hipotetyzm Popperowski zadecydowały o zarzuceniu Arystotelesowskiej wiary w niekwestionowalne *episteme*”.²⁰ A zatem „*doxa* jest rzeczywistością naszej wiedzy”.²¹

Tym, co łączy epistemologię z filozofią człowieka, jest koncepcja podmiotu poznającego. W zasadzie rzec należy, że epistemolog spogląda na człowieka jako na podmiot poznający, zaś antropolog zastanawia się nad kondycją człowieka jako takiego. Co natomiast do ujęcia antropologicznego wnosi rozważane wyżej ujęcie epistemologiczne? Otóż, osobliwość bytowa człowieka jawi się w tym kontekście niezbyt optymistycznie. Z jednej bowiem strony człowiek jest wrzucony w świat, który sam w sobie jest zagadką, z drugiej zaś strony władze poznawcze człowieka są tym, co łączy go z rzeczywistością fizyczną, ale i z innymi ludźmi. A władze te, jak się okazało w toku analizy, są słabe i zwodnicze. W ten sposób dochodzimy do sceptycyzmu i to zarówno w kwestii tego, czy możemy coś poznać, jak i w kwestii tego, czy możemy cokolwiek wiedzieć na temat tego, czy możemy coś poznać.²²

17 Polimorfizm języka naturalnego pojawia się z w języku nauki tak, jak w języku potocznym. Koncepcje naukowe bywają niekiedy bardzo rozmyte i wieloaspektowe. Takie terminy jak „informacja”, „statystyka” są zbiorem sądów na temat różnych aspektów tych złożonych koncepcji. W przypadku terminu „statystyka matematyczna”, „model” zakodowana jest nie jedna ogólna, lecz kilka pomniejszych krzyżujących się ze sobą koncepcji. Pojęcia występujące głównie w fizyce takie jak: „masa”, „siła”, należy traktować również jako pewnego rodzaju koncepcje. Pojęcia powyższe stanowią rezultat twórczej działalności myśli ludzkiej w toku jej pracy, skierowane na teoretyczne opanowanie świata, nie stanowią natomiast prostych bezpośrednich uogólnień danych obserwacyjnych. Koncepcji nie można zdefiniować, można je tylko wyjaśnić. Konceptualny charakter terminów wzmacnia polimorfizm języka nauki. Im bardziej złożona jest koncepcja zakodowana w danym terminie tym większy jest jego polimorfizm.

18 J. Życiński, dz. cyt., s. 46.

19 Tamże.

20 Tamże, s. 54.

21 J. Woleński, *Epistemologia Tom II. Wiedza i Poznanie*, Kraków 2001, s. 45.

22 R. Chisholm, *Teoria poznania*, Lublin 1994, s. 12.

Możemy wszakże coś wiedzieć (czego dowodził nam przytoczony wcześniej przykład komputera kwantowego), ale raczej w aspekcie pragmatycznym, a nie teoretycznym. Innymi słowy, teoria jest tym, co oddala nas od świata, a człowieka od człowieka. Z punktu widzenia antropologii filozoficznej powinniśmy zwrócić się w kierunku Pascalowskiej „władzy serca”, która jest swoistą intuicją (czyli czymś podobnym do poznania Parmenidesowskiego) pozwalającą nam uchwycić poczucie ludzkie pojęte ogólnie. Mówiąc prosto, intuicja ta pozwala nam poczuć co to znaczy być człowiekiem. Żeby jednak tego dokonać musimy odrzucić pozór wiedzy, czyli niejako otworzyć się na drugiego człowieka. Pascal wskazuje także, obok drogi serca, na rolę wyobraźni, którą to przeciwstawia rozumowi stwierdzając, iż „rozum nie pokona wyobraźni, gdyż wyobraźnia wyważa nieraz rozum z jego osi”.²³ Wyobraźnia zaś jest taką władzą, która pozwala uzupełniać obraz świata częściowo odtworzony przez człowieka, jest ona zatem w jakiejś mierze probierzem fałszu. Tym samym stwierdzić należy, że prawda i fałsz są w człowieku pomieszane, a jeżeli jest tak z prawdą i fałszem, to musi tym samym być człowiekowi trudno odróżnić dobro od zła.

LITERATURA

1. Chisholm R., *Teoria poznania*, Lublin 1994.
2. Krąpiec M. A., Maryniarczyk A., *Byt*, w: Powszechna Encyklopedia Filozofii, www.ptta.pl/pef/pdf/b/byt.pdf [dostęp: 1.11.2015].
3. Lem S., *Moloch*, Kraków 2003.
4. Osmański M., *Logos*, w: Powszechna Encyklopedia Filozofii, www.ptta.pl/pef/pdf/l/logos.pdf [dostęp: 1.11.2015].
5. Pascal B., *Myśli*, Warszawa 1962.
6. Quine W. V. O., *Z punktu widzenia logiki*, tłum. B. Stanosz, Warszawa 2000.
7. Woleński J., *Epistemologia Tom II. Wiedza i Poznanie*, Kraków 2001.
8. Wójtowicz K., *O nadużywaniu twierdzenia Gödla w sporach filozoficznych*. Por. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/F/FL/ograniczenia_godla.html# [dostęp: 25.10.2015]
9. Życiński J., *Granice racjonalności*, Warszawa 1993.

23 B. Pascal, *Myśli*, Warszawa 1962, s. 69.

Ivica Gulášová

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o.
Bratislava, Slovakia

Špecifiká komunikácie pri poskytovaní ošetrovateľskej starostlivosti o pacienta s moslimským vyznaním / *Specifics of communication for the provision of nursing care for patients with the muslim religion*

Abstract

A part of the quality of nursing care is communication. Communication is social interaction in which knowingly or unknowingly transmit the information. It is conditioned not only the material and technical equipment, but also professional approach to patient nurse. Slovak Republic from the entry into the European Union annually recorded an increasing number of foreigners residing lawfully in its territory. Number of foreigners in Slovakia is increasing. At the forefront it is therefore increasingly multicultural receives care and communication. Communication is an everyday part of nurse's work and is essential to establish a relationship nurse - patient. Contact with foreigners, emphasis is placed on the importance of multicultural communication and communication skills of nurses, which should be followed when communicating with foreigners. For effective communication with foreigners need a deeper knowledge and understanding of their culture. Each patient must be understood individually to have the communication has benefited. The authors deals with specifics of communication in the treatment of patients / patient with the muslim religion. It is important to realize that the islamic religion has some differences from Christianity. To be a Muslim patient care effective, we must be aware of how islam affects the daily lives of Muslims. The best way to respect cultural traditions is a will for understanding and tolerance.

Key words: multicultural and healthcare communications, Islamic religion, customs, taboos.

ÚVOD

Slovenská republika od vstupu do Európskej únie každoročne zaznamená zvyšujúci počet cudzincov so zákonným pobytom na jej území. Počet cudzincov na Slovensku sa neustále zvyšuje. Do popredia sa preto stále viac dostáva multikultúrna starostlivosť a komunikácia. Komunikácia je každodennou súčasťou práce sestry a je nevyhnutná pre vytvorenie vzťahu sestra- pacient. Pri

kontakte s cudzincom sa kladie dôraz na význam multikultúrnej komunikácie a komunikačných zručností sestry, ktoré by sa mali dodržiavať pri komunikácii s cudzincom. V súčasnosti vďaka voľnému pohybu osôb nie je žiadny problém spoznávať iné kultúry a objavovať ich krásy a špecifiká. Na ceste za poznaním ale treba okrem odvahy aj základnú znalosť problematiky multikultúrneho prístupu a komunikácie. Zloženie obyvateľstva je „kultúrne“ stále rôznorodejšie a odlišnosti jednotlivých kultúrnych a spoločenských návykov treba reflektovať aj v ošetrovateľskej praxi. Veľakrát sú špecifiká kultúrnych zvyklostí natoľko veľké, že je nutné, aby bola ošetrovateľská starostlivosť modifikovaná podľa kultúrnych potrieb pacienta. Pre efektívnu komunikáciu s cudzincami je potrebné hlbšie poznanie a pochopenie ich kultúry (Prucha, 2004). Každého pacienta treba chápať individuálne, aby priebeh komunikácie bol osohom. Preto sa v nasledujúcej časti nášho príspevku budeme venovať špecifikám komunikácie pri ošetrovaní pacienta/ pacientky s moslimským vyznaním.

ISLAMSKÉ NÁBOŽENSTVO - ZÁKLAD KULTÚRY

Islam je najmladšie svetové náboženstvo, ktoré sa v súčasnosti najviac šíri. Vyznávajú ho moslimovia. Medzi svojich prívržencov počíta každého piateho človeka na svete. Je tretie najväčšie monoteistické náboženstvo. Ústrednou autoritou je svätá kniha Korán. Korán rovnako ako Biblia prehlasuje svoju vlastnú Božiu autoritu.

Moslimovia sú ľudia, ktorých spája viera islam, teda viera v jediného neporovnateľného Boha. Moslimovia považujú Korán, čo znamená „recitovanie“, za Božie slová samotného Allaha. Viera v Allaha je najdôležitejšou hodnotou a súčasťou života tvorí oddanosť k nemu. Počiatok môžeme hľadať u proroka Mohameda, ktorý je pre moslimov najvyšším vzorom. Každý moslim plní päť povinností,

- musí vysloviť vyznanie viery v jedného Boha a jedeného proroka,
- pomodliť sa päť ráz za deň
- počas posvätného mesiaca, ramadán od východu slnka do západu dodržiavať pôst (nepiť-nejesť, nefajčiť, nemať sexuálne kontakty),
- platiť daň a prispievať na dobročinné účely,
- aspoň raz v živote vykonať púť do Mekky.

Prvé správy o Islame na našom území obsahoval stredoveký text. Do slovenčiny bol korán preložený na začiatku 20. storočia, kedy bol tiež vydaný.

Od tejto viery sa odvíja aj množstvo špecifik týkajúcich sa verbálnej a neverbálnej komunikácie moslimov (Elliade, Culianu, 1993).

Základným pravidlom je umožniť chorému modliť sa, zabezpečiť mu na tento účel pokojné a nerušené miesto. Svoju vieru okrem iného vyjadrujú odevom, preto by im malo byť v nemocnici povolené nosiť aspoň časť ich oblečenia, ktorú považujú za nevyhnutnú.

Ženy musia mať možnosť sa zahaliť. Tiež je vhodné, ak je ženám zabezpečený ženský liečebný tím, ak sa táto podmienka splniť nedá, je nutné moslimskú ženu

vopred upozorniť. V takomto prípade sa jej muž môže dotknúť, ale výhradne v rukaviaciach. Keďže je žena v moslimskom svete podriadená mužovi, muž za ňu často hovorí i rozhoduje, čo treba rešpektovať. Pre moslimov je neprijateľné podávať veci ľavou rukou, pretože je považovaná za nečistú a dotýkať sa osôb opačného pohlavia (Vojtišek, 1998). Moslimské ženy sa vyhýbajú pohľadu do očí iných mužov. Pozdrav moslimov je špecifický poklonou a položením ruky na srdce.

Modlitby- tým je podriadený životný štýl a veriaci moslim ich vykonáva päťkrát denne: pred východom slnka, napoludnie, popoludní, pri západe slnka a večer smerom k Mekke. Modlitbe rituálne predchádza očista. Modliť sa môže v súkromí alebo kolektívne. Ako chorý môže byť od modlitby oslobodený, ale mnohí ortodoxní moslimovia chcú modlitbu vykonávať aj v nemocnici, alebo postačí vykonávať modlitbu trikrát denne. Menštruujúca žena je tiež zbavená vykonávania modlitby. Náboženskými predmetmi sú modlitebný koberec a Korán (Spencer, 2006).

Sestra by mala mať vždy rešpekt k modleniu vyznávačom islamského náboženstva. Je to súčasť ich identity. Dôležité je rešpektovať ich očistu pred modlením a nedotknuteľnosť koberca, na ktorom kľáči pri modlení. Chorému zabezpečíme nerušené prostredie a zásadne sa nedotýkame modlitebných predmetov.

KOMUNIKAČNÉ TABU PRI OŠETROVANÍ MOSLIMSKÉHO PACIENTA

Kultúrny rozhľad pomáha znižovať etický stres a množstvo konfliktov. Komunikáciou prejavujeme rešpekt, úctu a empatiu k človeku. Je dôležité si uvedomiť, že islamská viera má určité odlišnosti od kresťanstva. Má byť starostlivosť o moslimského pacienta efektívna, musíme si byť vedomí toho, ako islam ovplyvňuje každodenný život moslimov. Ak pacient nepozná jazyk, je potrebné informácie podať primeraným spôsobom vzhľadom na jeho schopnosti s minimálnym použitím odbornej terminológie. Ak pacient nekomunikuje v danom jazyku, je potrebné zabezpečiť tlmočníka. Spoločenský život moslimov je založený na zásadách a pri komunikácii je nutné dodržiavať komunikačné tabu, ktoré je prísne. Z tohto hľadiska je silno špecifický prípad ošetrovania moslimského pacienta, hlavne toho, ktorý vyznáva silno ortodoxné náboženské- kultúrne zvyky (Kutnohorská, 2013). Veľa konfliktov môže vzniknúť pri prvom kontakte, pretože v našej kultúre sú niektoré otázky súčasťou rodinnej alebo osobnej anamnézy. Dôležité je pripraviť pacienta na kontakt opačného pohlavia v rámci vyšetrenia. Ak je to možné, nech sa rozhodne sám, prípadne ho môže sprevádzať rodinný príslušník.

Špecifiká ošetrovania moslimskej ženy. Z telesnej oblasti, ktoré sú u moslimskej ženy tabu je oblasť od krku po kolená. Spôsob obliekania- telesnej oblasti hlavy a krku až po kolená sú u žien tabu, ortodoxne veriaca žena má zakrytú aj tvár. Odev nesmie zdôrazňovať telesné krivky a telesnú krásu žien. Konkrétny typ odevu nie je predpísaný. **Moslimská žena v nemocnici bude trvať na zahalení.** Odhaliť sa môže iba pred mužom a rodinou. Zabezpečíme, aby sa moslimská pacientka pri žiadnych liečebných opatreniach nemusela zdržiavať v jednej miestnosti sama s cudzím mužom (chráňme chorú pred stratou cti). **Nikdy neposielame na vyšet-**

renie moslimskú pacientku s mužom. Pokiaľ vyšetruje moslimskú ženu muž, je **dotyk na určitých miestach zakázaný.** Odhalíme len tie najdôležitejšie časti tela. Opýtame sa, ktorá blízka osoba ženského pohlavia môže byť pri ošetroaní prítomná. Pokiaľ je to možné, mala by u moslimskej ženy rodinnú a osobnú anamnézu získavať lekárka, pretože v rozhovore so ženou bude pacientka otvorenejšia (Líšková, Nádaská, et al. 2006). Ak hovoríme s osobou opačného pohlavia, nepýtame sa na rodinné a intímne problémy. V prípade tehotnej moslimskej ženy nehovoríme o tehotenstve s mužom. **Je nevhodné sa pýtať slobodnej moslimskej ženy, či má deti (mimomanželský styk je zakázaný).** Taktiež manžel pacientky vníma komunikáciu svojej ženy s lekárkou pozitívnejšie. **Starostlivosť o ženy v nemocnici je mužovi zakázaná.**

Špecifiká ošetrovania moslimského pacienta. Islam mužom zakazuje nosiť odev z hodvábu. Musíme vedieť, že z telesnej oblasti je u mužov tabu oblasť medzi pupkom a kolenami. Muži by mali byť pokiaľ možno vyšetrení a ošetrovaní personálom mužského pohlavia, najmä pokiaľ ide o intímnu starostlivosť. V moslimských krajinách je zvykom, že ženy a muži sú striktne separovaní. Prísne ortodoxní moslimovia odmietajú podať ruku opačnému pohlaviu (Ivanová, Špirudová, Kutnohorská, 2005). Moslimovia, ktorí odmietajú podanie ruky majú ruky založené za chrbtom. Dotyky a pohľad sú medzi mužmi a ženami tabu, tak ako aj intenzívny pohľad do očí je neprijateľný. Podanie rúk pri stretnutí a lúčení nie je v islamskej kultúre obvyklé.

Starostlivosť o zdravie: je zamerané na prevenciu choroby, napr. očistu a striedanosť. Berme na ohľad veľký počet návštev (príbuzní, priatelia sa chcú podieľať na chorobe a uzdravovaní). Počas návštevy príbuzných je zvykom sa spoločne pomodliť za uzdravenie chorého. Choroba znamená pre moslima niečo negatívne. Prežíva ju ďaleko emocionálnejšie, často dáva bolesť najavo intenzívnejšie. Islamské náboženstvo dovoľuje lekárom používať všetky techniky a prostriedky k záchrane života alebo jeho predĺženie. Transfúzie krvi sú povolené. Transplantácie sú povolené, ak ide od živého darcu inej živej osobe. Z islamského hľadiska je transplantácia orgánov z mŕtveho tela neprípustná, ak nedal darca ešte súhlas ešte za života. Pitva je zakázaná, pretože moslimovia veria na znovuvzkriesenie a preto musí telo ostať celistvé.

Stravovacie zvyky: stravovaniu sa v islamskej kultúre prikladá veľmi vysoká dôležitosť a úzko súvisí s pohostinnosťou. Každý návštevník je prijatý a pohostený v ktorúkoľvek dennú i nočnú hodinu. Pohostinstvo sa neodmieta, pretože by bolo urážkou hostiteľa. Stolovanie predstavuje spoločenskú udalosť, kedy sa pri jedle stretáva celá rodina (Kozierová, Erbová, Olivieriová, 1995). V prípade, ak je niektorý člen hospitalizovaný, príbuzní sa snažia zabrániť tomu, aby musel jesť sám a veľakrát si prajú, aby mohli chorému variť.

Stravovanie moslimského pacienta: Korán zakazuje konzumáciu bravčového mäsa, vrátane pokrmov pripravených na tuku z bravčového mäsa. Zakázaná je konzumácia alkoholu a pokrmov, ktoré boli na alkohole pripravované. Veriacemu pacientovi nepodávame ani hustú polievku, v ktorej je údenina. Ortodoxný veriaci

neuplatňuje ani nôž, ktorým bolo bravčové mäso nakrájané. Je vhodné podávať chorému hydinové či hovädzie mäso a vyhýbame sa mäsu mletému. Chorému je vhodné ponúknuť vyváženú vegetariánsku stravu. V prípade dodržiavania diéty je potrebné oboznámiť pacienta i jeho rodinu s významom a prípadnými následkami nedodržiavania diétnej stravy (Becker, et al., 2001). Zabezpečíme, aby stravu moslimskej pacientke podávala žena, v prípade, že ju podá napr. ošetrovateľ, môže sa stať, že ju bude odmietat.

Hygienická starostlivosť v nemocnici: pre moslimského pacienta sú napr. krv, exkrementy a telesné tekutiny považované za nečisté. Ak je moslim znečistený, musí nasledovať celkové umývanie pod tečúcou vodou. **Umýva sa denne pred modlitbami** (tvár, uši, ruky, nohy). Normálna hygienická starostlivosť nenahradí umývanie rituálne (zachovanie určitého poradia pri umývaní aj zámer umývania). **Preto je možné, že sa moslimský pacient bude chcieť po vykonanej hygienickej starostlivosti umyť ešte raz, ale rituálne.** Celkový kúpeľ, sprchovanie, nasleduje každý piatok. Žena vykonáva celkový kúpeľ navyše po menštruácii, po šestonedeli a po gynekologickom vyšetrení (Ostránský, 2009). Dodržiavanie hygieny dutiny ústnej- islam žiada čistenie zubov viac ako jedenkrát denne. V prípade ležiaceho veriaceho pacienta je potrebné sa postarať o to, aby bolo zabezpečený dostatok prevarenej vody, pretože tá má vedľa tečúcej vody očistný účinok.

Nedostatok informácií o nárokoch a službách v oblasti zdravotnej starostlivosti: sa môže týkať jazyka, nedostatok informácií rovnako ovplyvňuje aj to, či sa súhlas s postupom dá považovať za informovaný. Pri ošetrovaní pacientov z rozdielnych kultúr sa nesmie zabúdať na dodržiavanie práv pacienta. Služby zdravotníckej starostlivosti, poskytovatelia týchto služieb a odborní pracovníci musia poskytovať informácie prispôbené potrebám pacienta, s ohľadom na náboženské, etnické alebo jazykové špecifiká pacienta. Systém zdravotnej starostlivosti v krajinách Európskej únie by mal rešpektovať nielen hodnoty väčšiny obyvateľov svojej krajiny, ale aj hodnoty príslušníkov iných kultúr a etníc žijúcich v konkrétnej krajine. Ak sestry chcú pacientovi poskytovať kvalitnú ošetrovateľskú starostlivosť založenú na humánnom a etickom prístupe k pacientovi, musia odstrániť zo zdravotníckych zariadení jazykovú bariéru a rozdielnosť v prístupe k pacientom z iných etnických skupín a kultúr (Európska charta práv pacientov, 2015).

ZÁVER

Pre efektívnu komunikáciu s cudzincami je potrebné hlbšie poznanie a pochopenie ich kultúry s rešpektovaním kultúrnych špecifík, ktorých cieľom je hľadanie porozumenia. O efektívnej komunikácii môžeme hovoriť, ak účastníci navzájom pochopia význam súvisiaci s odovzdanou informáciou. Preto pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti v multikultúrnej spoločnosti je dôležité vedieť chápať verbálne a neverbálne prejavy svojich klientov a v profesionálnom živote používať cudzie jazyky. Najlepším prostriedkom k rešpektovaniu kultúrnych tradícií je vôľa k pochopeniu a tolerancii.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. BECKER, S., A. et al. 2. Auflage. W. 2001. *Muslimische Patienten, Ein Leitfaden zur interkulturellen Verständigung in Krankenhaus und Praxi*. Zuckschwerdt Verlag, Munchen, 2001, ISBN 3-88603-733-9
2. ELLIADE, M., CULIANU, I.P. 1993. *Slovník náboženství*. 1.vyd. Praha: Český spisovatel, 1993,320s., ISBN 80-202-0438-5
3. IVANOVÁ, K.; ŠPIRUDOVÁ, L.; KUTNOHORSKÁ, J. 2005. *Multikultúrní ošetrovatelství I*. Praha: Grada Publishing, 2005. 248 s. ISBN 80-247-1212-1.
4. KOZIEROVÁ, B.; ERBOVÁ, G.; OLIVIERIOVÁ, R. 1995. *Ošetrovatelstvo 1., 2.* Martin. Vydavateľstvo Osveta, 1995. 1474 s. ISBN 80-217-0528-0.
5. KUTNOHORSKÁ, J. 2013. *Multikultúrní ošetrovatelství pro praxi*. I vydanie. Praha: Grada, 2013. 160s. ISBN 978-80-247-4413-1.
6. LÍŠKOVÁ, M.; NÁDASKÁ, I.; et al. 2006. *Základy multikultúrneho ošetrovatelstva*. Prvé vydanie. Marin: Osveta, 2006. 69s. ISBN 80-8063-216-2.
7. OSTŘANSKÝ, B. 2009. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri, 2009. 255 s. ISBN 978-80-7277-404-3.
8. PRUCHA, J. 2004. *Interkulturní psychologie*. Praha, Portál, 2004, 199s., ISBN 80-7178-885-6
9. SPENCER, R. 2006. *Islám bez závoje*. Praha: Triton, 2006. 236 s. ISBN 80-7254-761-5.
10. VOJTÍŠEK, Z. 1998. *Netradiční náboženství u nás*. 1. Vyd. České Budějovice: DINGIR, 1998, 142s., ISBN 80-902528-0-X
11. *Európska charta práv pacientov* [online]. [citované 2015-23-03]. Dostupné na internete: https://www.google.sk/search?q=Eur%C3%B3pska+charta+pr%C3%A1v+pacienta&ie=utf-8&oe=utf-8&gws_rd=cr&ei=HG8QVciZHsnbPe7dgagL

Božena Iglárová

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Námestie 1. mája č. 1,
Bratislava, Slovakia
E-mail: igliarova@gmail.com

Komunikácia a jej význam pri riešení sociálno – patologických javov / *Communication and its importance in addressing socio - pathological phenomena*

Abstract

Word as a basis of communication is one of the important tools of social work through which to receive and impart information and ideas of interaction between people. Communication plays an irreplaceable role in human life, but also the whole society. The exchange of information, ideas, opinions, feelings between people through shared cognition system of symbols and meanings content. Communication, whether formal or informal social worker helps in dealing with social situations, but also social - pathological phenomena.

Key words: social work, communication, social - pathological phenomena, drug addiction, social worker, social client.

MOTTO

„Pane, nie som hoden, aby si vošiel pod moju strechu, ale povedz iba slovo a duša mi ozdravie“ (Obrad prijímania).

Spoločnosť, v ktorej žijeme, môžeme charakterizovať veľkou dynamikou vývoja, ktorá pôsobí na jednotlivca ale i na spoločnosť. Spoločnosť ako celok sa rozvíja na základe dynamiky jednotlivcov. Nie každý jednotlivec však dokáže zvládnuť všetky požiadavky súčasnej doby, či už z osobných alebo osobnostných dôvodov.

Podľa Hroncovej (2004) spoločnosť začína venovať širšiu pozornosť sociálnej patológii v 40. rokoch 19. storočia. Sociológia ako veda, ktorá sa týmto zaoberá, skúma javy, ktoré sa vyskytujú v spoločnosti. Na javy pozeráme, či v spoločnosti sú štandardné, a teda spoločnosť ich považuje za zaužívanú formu správania, alebo sú neštandardné. Tieto javy môžeme popísať ako odklon od požadovaných noriem

správania sa spoločnosti. Odklon od štandardného správania sa v spoločnosti považuje za deviantné správanie, pričom nás zaujíma nielen to ako sa človek správa, ale i prečo sa takto správa, čiže príčina vzniku takéhoto správania. Každá spoločnosť si vytvára určité normy správania sa, ktoré sú pre spoločnosť typické.

Keller (2005) považuje za základné existenčné problémy akejkoľvek ľudskej spoločnosti riešenie ľudských problémov formou ľudskej kultúry špecifickým ľudským spôsobom kultúrneho jednanja, ktoré vyrastá z jeho biologických predispozícií. Schopnosť vytvárať systém kultúry sa rozvinul iba u človeka a stal sa spoľahlivým rozlišovacím znakom ľudskej rasy oproti ostatným živočíchovým druhom.

Významnú úlohu pri vývoji ľudskej kultúry zohráva komunikácia. Za komunikáciu sa považuje proces vzájomnej výmeny informácií medzi dvoma alebo viacerými účastníkmi. Takáto výmena v sebe zahŕňa vzťahovú rovinu, to znamená sociálny kontakt medzi aktérmi, a obsahovú rovinu, čiže prenesenie určitého obsahu komunikácie, ktorý môže mať na prijímateľa alebo prijímateľov dopad na ich zmenu správania, konania, myslenia, rozhodovania a podobne, alebo môže byť len prenosom, ktorý prijímateľa neovplyvní v súčasnosti, ale ho môže ovplyvniť v budúcnosti, alebo nemusí vyvolať akúkoľvek okamžitú reakciu, môže však byť uchovaný obsah v pamäti prijímateľa a i keď sa môže zdať že tento obsah prijímateľ vedome nemusí spracovať, nevieme povedať či s týmto obsahom nebude pracovať jeho podvedomie. Ľudská spoločnosť má podstatné prvky v tom že vytvára:

- schopnosť symbolickej komunikácie;
- schopnosť inštitucionalizovaného konania;
- schopnosť vytvárania legitímnej štruktúry organizovanej moci.“ (Keller, 2005)

Schopnosti symbolickej komunikácie sa učíme od narodenia a táto schopnosť nám umožňuje rozvíjať sa po mentálnej, ale i sociálnej stránke.

Schopnosť inštitucionalizovaného konania sa rozvíja postupne podľa toho v akej spoločnosti sa pohybujeme a aké normy spoločnosti musíme dodržiavať. Ide o to, čo sa od nás očakáva a týmto očakávaniam prispôbujeme aj formu našej komunikácie. Významnú úlohu tu zohrávajú spoločenské role, v ktorých sa nachádzame.

Podľa Kellera ide o:

- role pripísané (pohlavie, vek, národnosť, zdedený majetok);
- role získané (prestíž, nezdedené privilégia);
- role vnútené (vojenská služba, nezamestnanosť). (Keller, 2005)

Pri každej z týchto rolí sa vytvárajú určité modely komunikácie, ktoré môžu byť na základe prijatia role, alebo konfliktu medzi rolami, pričom v komunikácii sa používajú buď prijaté sociálne normy, neprijaté sociálne normy, alebo sa vytvárajú nové sociálne normy.

Ondrejkovič považuje tieto sociálne normy za pravidlá pre vedomé sociálne konanie a predpisy pre sociálne konanie a očakávané správanie. Sociálne správanie delí na:

- „1. normokonformné (konformné) sociálne správanie, ktoré je v súlade s normami spoločnosti;
2. nonkonformné, nápadné, provokujúce sociálne správanie, ktoré je ešte v rámci tolerančného limitu;
3. deviantné:
 - disociálne,
 - asociálne a antisociálne,
 - delikventné,
 - kriminálne.“ (Ondrejkovič, 2000)

Ak sa na toto delenie pozrieme z pohľadu komunikácie mohli by sme povedať, že človek s konformným sociálnym správaním vo svojej komunikácii používa také výrazové prostriedky, ktoré sú v súlade so spoločenskými normami. Pri nonkonformnom správaní je komunikácia nápadná, pre niekoho až poburujúca, avšak v spoločnosti ticho tolerovaná, napr. používanie vulgarizmov, používanie nevhodných slovných výrazov a podobne. Deviácia a kriminalita ako odchýlka od štandardizovaného sociálneho správania sa prejavuje aj v komunikácii devianta alebo kriminálnika.

Oravcová (2007) zdôrazňuje, že každá kultúra má vlastný systém znakov, ktorý zahŕňa nielen jazyk (slová), ale tiež nejazykové znaky (mimika, gestika, prejavy tela a pod.), a spôsoby správania ako prostriedky dorozumievania sú kultúrne odlišné.

V spoločnosti, ako rôznorodej štruktúre vzájomne komunikujúcich ľudí na rôznych úrovniach tejto vzájomnej interakcie, sa vytvárajú rôzne modely sociálnej komunikácie, ktoré sú svojím spôsobom medzné:

- Interakčné poňatie chápe komunikáciu ako „ping-pong“. Loptička je chvíľu na jednej strane, chvíľu na druhej strane. Každý je chvíľu hovorcom, chvíľu poslucháčom. Vzájomne sa ovplyvňujú, komunikácia je však pomerne usporiadaná.
- Transakčné poňatie chápe komunikáciu ako zmenu (transakciu), ako zložitú hru. Obaja účastníci sú zároveň hovorcami aj príjemcami. Komunikácia sa často odohráva tak, že obaja hovoria „cez seba“. Nové oznámenie na jednej strane vyvoláva nové oznámenie a reakciu na druhej strane. A tak dookola obsah komunikácie bohatne a rozširuje sa (symbolicky naznačené špirálou). (Zložitejšie modely sociálnej komunikácie, internet)

V reálnom svete možno nájsť príklady komunikačných situácií, ktoré sa viac či menej podobajú jednému alebo druhému modelu. Tiež je možné, že sa komunikačné situácie premenia a chvíľu sa blížia k jednému, chvíľu ku druhému modelu.

Zmeny v rámci komunikácie prebiehajú ako súčasť sociálnej interakcie, to znamená kontaktu ľudí navzájom a seba samého, v závislosti od úrovne na ktorej komunikácia prebieha.

Podľa Gaburu komunikácia prebieha na dvoch úrovniach, a to:

- vedomej (zámerné, uvedomelé vysielania komunikačného signálu);
- nevedomej (mimovoľné vysielanie signálu, ktorý náš komunikačný partner dekódoval). (Gabura J., Gabura P., 2004)

Komunikačná úroveň má vplyv aj na podoby komunikácie, ktorú môžeme rozlišovať na:

- komunikáciu intrapersonálnu – teda komunikáciu so sebou samým prebiehajúcu v našom vnútri;
- komunikáciu interpersonálnu, medziľudskú, ktorá sa uskutočňuje medzi dvoma alebo viacerými jednotlivcami;
- komunikáciu masovú, t.j. sprostredkovanú masmédiami (rozhlas, televízia, tlač, literatúra a pod.) (Oravcová, 2007)

Ak napríklad v rámci interpersonálnej komunikácie nevedome vysielame negatívne signály spoločnosťou neprijateľné, účastník komunikácie nás môže považovať za človeka nonkonformného alebo dokonca deviantného. Takýto halo efekt môže ovplyvniť spôsob komunikácie alebo jej obsah.

Z pohľadu systémového prístupu je komunikácia interpersonálny vzťah medzi odosielateľom a prijímateľom, a to vo forme informatívnej (prenášam údaje), a formatívnej (prenášam myšlienky, pocity, emócie, ktorými mení obsah informácie, formu správania klienta a podobne). Tieto zmeny vykonávame prostredníctvom verbálnej alebo neverbálnej komunikácie, pričom musíme zohľadniť i úroveň prijímateľa tak, aby pochopil prezentovanú informáciu, myšlienku alebo pocit.

VERBÁLNA KOMUNIKÁCIA

Verbálna, čiže lingvistická, inak povedané jazyková komunikácia je založená na vyjadrovaní sa človeka prostredníctvom artikulovanej reči, ktorou sa človek dorozumieva so svojim okolím. (Igliarová, 2006)

Verbálnu komunikáciu môžeme rozdeliť na ústnu alebo písomnú komunikáciu, pričom môže ísť o komunikáciu vertikálnu, to znamená komunikácia prebieha smerom od nadriadeného ku podriadeného, alebo od podriadeného ku nadriadenému, alebo horizontálnu, kedy komunikáciu prebieha medzi účastníkmi, ktorí majú rovnakú pozíciu alebo rovnakú rolu. Za ústnu komunikáciu považujeme predovšetkým rozhovor, skupinovú diskusiu, poradu, telefonický rozhovor alebo komunikáciu inými technickými médiami, ktoré môžu prenášať hovorené alebo písané slovo.

Slovo je vypovedaný obsah myšlienkových pochodov u jedného z účastníkov spoločného kontaktu a spracováva ho i ďalší z účastníkov svojimi vlastnými myšlienkovými pochodmi. Slovom si odovzdávame len myšlienku, informáciu a nie

spôsob akým je táto informácia u komunikačného partnera spracovávaná. Keď akceptujeme, že každý človek je individuálnou osobnosťou, musíme akceptovať aj jeho spôsob spracovávania informácií ako individuálny a jedinečný, ktorý okolitým ľuďom nie je známy a vychádza z individuálneho poznania, vedomia, skúsenosti a prežitkov. (Igliarová, 2006)

Vo verbálnej komunikácii musíme klásť dôraz na výber slov, vetnú skladbu, ako i vizualizáciu a paralingvistické prvky, medzi ktoré patrí zafarbenie hlasu, hlasitosť, frázovanie, emočný náboj, výška hlasu, kvalita reči, rýchlosť reči, rečová chyba, chyby v reči, plynulosť, objem reči a podobne. V interpersonálnej komunikácii je paralingvistickej komunikácii potrebné prikladať veľký význam. Slovo môže pozitívne pôsobiť ale i zraniť prijímateľa.

Písomná komunikácia sa uskutočňuje prostredníctvom písaného slova, obrázku alebo grafu, pričom sa využívajú moderné komunikačné prostriedky. V sociálnej práci ide o veľmi dôležitú formu komunikácie, ktorá nám zabezpečuje nielen prenos informácií, ale aj ich časovú os ktorá zachytáva priebeh vzájomnej komunikácie a môže slúžiť ako podklad v našom rozhodovaní. Z pohľadu sociálnej práce je táto forma komunikácie veľmi dôležitá lebo je presná a dlhodobo archivovaná. Jedinou jej nevýhodou je nemožnosť zachytenie neverbálnej zložky komunikácie. Verbálna komunikácia je ovplyvňovaná aj typológiou osobnosti prijímateľa i odosielateľa informácie (cholerik, sangvinik, flegmatik, melancholik) a je dôležitým nástrojom sociálnej práce. Veľkou výhodou je, že nám umožňuje na základe vzájomnej interakcie v podobe otázok a odpovedí mať okamžitú spätnú väzbu.

Spätná väzba je jednou zo základných zložiek aktívneho sociálneho učenia, ktoré cieľavedome a zámerne vytvára a zdokonaľuje individuálne i sociálne schopnosti a zručnosti. Spätnou väzbou by sme sa mali usilovať konštruktívne rozvíjať to, čo ľudia posúva dopredu, a optimalizuje ich osobný rast. Nie je ľahké vedieť poukázať na silné stránky a vhodnou formou odhaliť aj tie slabé, ktoré by sa mali zmeniť. (Bratská, 2003)

NEVERBÁLNA KOMUNIKÁCIA

Neverbálna interpersonálna komunikácia hrá významnú úlohu v akejkoľvek interakcii medzi komunikujúcimi. Významne dopĺňa verbálny prejav. Neverbálnou komunikáciou môžeme zosilniť alebo zoslabiť verbálnu komunikáciu.

Medzi neverbálne komunikačné prostriedky zaraďujeme také, ktoré nemajú čistú jazykovú podobu, ale v reči sa s nimi ako sprievodným prostriedkom počíta. V hovorených prejavoch sú to zvukové, čuchové a pohybové prostriedky.

Vo vývoji človeka sa mimoslovné prejavy objavujú skôr ako rečový prejav. Prv než začneme hovoriť, komunikujeme so svojim okolím neverbálne, napríklad plačom, úsmevom a podobne.

Aby bola komunikácia vôbec efektívna a optimálna, mali by byť obidve zložky, verbálna i neverbálna komunikácia, v súlade. Neverbálna komunikácia môže totiž podstatným spôsobom zmeniť obsah verbálnej komunikácie.

Termín neverbálna, mimoslovná komunikácia napovedá, že účastníci komunikácie si informácie vymieňajú inak než slovným spôsobom. Do „rozhovoru“ sú zapojené gestá, výraz tváre, hlas, pohyby, dotyky, zovňajšok atď. (Brindza, 1996)

Podľa Iglarovej (2006) sú v sociálnej práci verbálna aj neverbálna komunikácia veľmi dôležité. Pri spolupráci a nadviazaní vzájomného komunikačného kontaktu je dôležité i to, ako neverbálne komunikuje sociálny pracovník, ale i sociálny klient. Pri odmeranom až nepriateľskom postoji sociálneho pracovníka sa môže klient cítiť ohrozený, zastrašovaný, utláčaný, naopak pri príliš priateľskom až dôvernom prístupe sociálneho pracovníka ku klientovi môže toto považovať klient za zasahovanie do svojej zóny, jej ohrozenie alebo narušenie.

Dôležitá je aj vzdialenosť medzi komunikujúcimi. Touto problematikou sa zaoberá proxemika, ktorá rieši problematiku priblíženia alebo oddialenia medzi komunikujúcimi. Môžeme ju rozdeliť na štyri zóny.

Za intímnu zónu sa považuje vzdialenosť medzi komunikujúcimi do 30 cm. Osobná zóna je zóna medzi priateľmi a jej vzdialenosť je do 45 cm. Ak vedieme úradný rozhovor alebo obchodné jednanie mali by sme využívať oficiálnu zónu, ktorá sa pohybuje od 120 do 160 cm. Pokiaľ pracujeme s väčšou skupinou osôb, napr. besedy, prednášky školenia, mali by sme využívať verejnú zónu, ktorá je od 3,6 m a viac. Avšak mali by sme vždy zabezpečiť aby každý dostatočne a zreteľne počul o čom hovoríme.

Tieto dĺžkové vzdialenosti sú len odporúčacie, vždy je potrebné prispôsobiť priblíženie alebo oddialenie konkrétnej komunikačnej situácii. Musíme si uvedomiť, že aj proxemika má významný vplyv na obsah našej komunikácie a je dôležitá i z dôvodov, aby sme u prijímateľa informácie nevyvolali odmeraný agresívny postoj alebo negatívne reakcie, či už na strane prijímateľa alebo vysielateľa informácie. Taktiež nemôžeme vyvolať u prijímateľa pocit neprimeraného zasahovania a vedenia do jeho postojov a rozhodnutí a nemôžeme vyvolať ani ochranársky postoj, ktorý nemusí byť akceptovaný a prijateľný pre sociálneho klienta.

Mimoriadne veľký význam sa prikladá prvému stretnutiu, na ktorom sa vytvára prvý dojem, obraz o človeku, a to na strane oboch komunikujúcich, a tento môže mať zásadný a dlhodobý vplyv na vzájomnú spoluprácu a komunikáciu.

Vo vzájomnej komunikácii môžu nastať i poruchy, ktoré narúšajú komunikáciu a jej priebeh. Tieto poruchy môžu byť na strane odosielateľa, prijímateľa, prostredia v ktorom sa komunikácia odohráva, atmosféry v ktorej komunikácia prebieha, emocionálneho stavu komunikujúcich, vzorcami správania sa komunikujúcich a podobne. (Iglarová, 2006)

Bratská (2003) hovorí o chybách prístupov pri vnímaní a hodnotení ľudí, za ktoré považuje predovšetkým chyby nepresnosti pri vnímaní a interpretovaní vnímaných znakov, ako sú halo efekt, vplyv prvého dojmu, súkromná teória osobnosti, efekt miernosti a zhovievavosti, konštatačná chyba, otvorená typológia, figúra na pozadí, stereotypy a predsudky.

Každá z týchto chýb má vplyv na priebeh a výsledok komunikácie. Podľa nášho názoru tu však zohráva veľkú úlohu i úroveň nášho poznania a vedomostí, životné skúsenosti, naučené vzorce správania a chovania sa, ktoré môžu chybné vnímanie pri hodnotení komunikujúceho na jednej i druhej strane výrazne zosilniť, zoslabiť alebo skresliť hodnotenie vzájomne komunikujúcich aktérov.

Pri kontakte s iným človekom vnímame vedome i podvedome nielen cez vypovedané slovo, ale cez mimiku, ktorá nám obrazom tváre vysiela určité signály.

Často sa stretávame medzi ľuďmi s názorom, že veľa informácií prenášajú oči komunikujúcich a ich pohyby, ale i drobné pohyby v okolí úst, obočia a podobne. V rámci vzájomnej komunikácie okamžite zaregistrujeme haptiku, čiže reč podania ruky (bolesť, chlad, tlak), ale i posturológiu čiže reč fyzických postojov, ako je držanie tela pri podaní ruky, pri komunikácii, strnulosť, hybnosť tela, pohyby očí a podobne. Všimame si mimiku, gestá, čiže gestiku, ktoré môžu nahrádzať slová, ale i keneziku, čiže pohyby tela, kývanie, mykanie, vrtenie sa a podobne. Vo vzájomnej komunikácii nás môžu ovplyvniť i chyby reči, intenzita hlasu, melodičnosť hlasu, to znamená paralingvistika. Keďže človek prijíma informácie viacerými zmyslami je dôležitý aj čuchový orgán. Tieto dojmy sa mnohokrát vrývajú do našej mysle podvedome a dotvárajú celkový obraz osoby s ktorou komunikujeme. Preto majú dôležité miesto i v rámci komunikácie.

Ako píše Igljarová (2006) pri komplexnejšom pohľade na komunikáciu musíme brať do úvahy aj ďalšie vplyvy ako sú: -faktory prostredia – sú to prvky, ktoré majú vplyv na medziludské vzťahy, ale nie sú ich súčasťou (nábytok, architektúra, osvetlenie, pachy, teplota, hluk, stopy predošlej činnosti), -artefakty – parfum, rúž, príčesky, okuliare a rôzne ozdobné prvky, oblečenie, módne doplnky, farebnosť, zladenosť, vhodnosť oblečenia, čistota oblečenia, celkový dojem a podobne.

Komunikácia medzi dvoma aktérmi teda nie je len odovzdanie a prijatie dát, ako je medzi človekom a strojom, ale je to komplex informácií ktoré sú vnímané alebo odovzdávané medzi komunikujúcimi. V hlasovom prejave medzi komunikujúcimi sa odzrkadľuje ich temperament, inteligencia, rétorické vedomosti, momentálny emocionálny stav a podobne, ale i zámer ich komunikácie, či ide o odovzdanie a prijatie informácie, odovzdanie a vnútenie informácie, manipuláciu alebo akceptovanie a podobne.

V sociálnej práci pri komunikácii s akoukoľvek sociálnou skupinou musíme pracovať na verbálnej i neverbálnej úrovni, pričom vychádzame z našich vedomostí, skúseností a poznatkov.

Veľkým nepriateľom komunikácie je strach, neistota, komplexy a podobne.

Ako Igljarová (2006) uvádza, skúsený sociálny pracovník musí svojou prácou postupne zbúrať tento stav, vytesniť strach klienta tak, aby bol otvorený a pripravený prijímať to, čo mu môže sociálny pracovník poskytnúť. Túto prácu sociálneho pracovníka by sme mohli nazvať búraním bariér. Veľmi závisí od foriem, metód

a spôsobov, ako aj od rýchlosti, ktorou je sociálny pracovník schopný tieto bariéry prekonať.

KOMUNIKÁCIA V SOCIÁLNEJ PRÁCI

Nie vždy sme schopní vidieť odlišnosti a to z rôznych dôvodov, niekedy nechceme, nedokážeme alebo nevieme. Aby sme sa v komunikácii nedostávali do určitých stereotypov, je potrebné si informácie ktoré nám poskytol klient overovať a to buď ďalšími súvisiacimi otázkami, alebo pomocou informácií z dokumentov, ktoré nám klient predložil.

I sociálnemu pracovníkovi sa môže stať že v rámci prenosu informácie nedokáže presne zachytiť to čo klient povedal alebo myslel, a to z dôvodu, že to nevie povedať, nedokáže povedať alebo nechce povedať presne. Spôsobuje to spôsob myslenia klienta, ale i myslenia a zovšeobecňovania sociálnym pracovníkom na základe jeho vedomostí, skúseností, kompetencií, praxe, predpísaných postupov a podobne. Informácie od klienta sa v prvom momente môžu javiť inak ako je skutočný obsah poskytnutej informácie, a preto je dôležité takéto informácie si overovať. Treba si uvedomiť, že pravdivosť informácií ktoré nám klient poskytuje je ovplyvňovaná jeho cieľom, čo chce dosiahnuť a teda takéto informácia môže byť nekompletná, čiastočná, zavádzajúca, manipulatívna a podobne.

Jednoznačné tvrdenie klienta sa dá overiť vtedy, ak je konkrétne, napríklad ak sa klienta spýtame či sa u neho vyskytuje niektorý zo sociálno - patologických javov. Jeho odpoveď môže byť áno, nie, čiastočne, pričom áno nie vždy bude áno, a nie nemusí byť absolútna pravda, tak ako aj odpoveď čiastočne je veľmi široká a nejednoznačná, ktorá nám neposkytne dostatok informácie ku tomu, aby sme vedeli ako máme postupovať. Pri položení veľmi širokej otázky sa môže stať, že klienta dostaneme do situácie na ktorú ani nevie kvalifikovane odpovedať. Môže mať pocit akoby sme zrazu hovorili od veci a nerozumeli si. Je veľmi potrebné kladeniu otázok venovať veľkú pozornosť a prispôsobiť ich možnostiam, veku a vedomostiam klienta.

Snahou sociálneho pracovníka musí byť maximálne priblíženie sa k objektívnosti posudzovania problému ktorý s klientom riešime a jeho dôkladné pochopenie. Absolútna obojstranná objektívnosť je veľmi ťažká ba priam nemožná, lebo na problém klienta sa pozeráme z rôznych uhlov pohľadu a to čo sa nám môže zdať ako jednoduchý problém môže byť pre klienta neriešiteľná situácia.

Zo strany sociálneho pracovníka môže pri riešení sociálneho problému klienta tiež dôjsť k chybe pri komunikácii. Sociálny pracovník môže mať pocit že problém klienta správne pochopil a pomohol mu ho vyriešiť, avšak zo strany klienta, ak správne neporozumel v rámci komunikácie sociálnemu pracovníkovi, sa môže stať že je nespokojný ba priam podráždený a nepovažuje svoju sociálnu situáciu za vyriešenú. Takéto nepochopenie závisí aj od očakávaní sociálneho klienta a neaplnení jeho stanovených cieľov pri riešení konkrétneho sociálneho problému. Nenaplnenie očakávaní môže nastať aj na strane sociálneho pracovníka, keď klient neplní to na čom sa so sociálnym pracovníkom dohodol, čo môže viesť k posunu

od maximálneho priblíženia a pochopenia situácie a intervencie na jej odstránení k nezáujmu opakovane riešiť sociálny problém klienta pre jeho nespoluprácu.

Komunikácia, ako nástroj dorozumievania sa medzi ľuďmi však sociálnym pracovníkom pomáha pri riešení problémov sociálneho klienta. Preto už na začiatku spoločnej komunikácie je potrebné si zadefinovať očakávania a to na strane klienta, ako i na strane sociálneho pracovníka, a obojstranne sa dohodnúť na pravidlách vzájomnej spolupráce a komunikácie. Čím je zadefinovanie spoločného cieľa presnejšie, tým je ľahšie vyhodnotiť či sa stanovený cieľ naplnil alebo nenaplnil.

Odpočet plnenia cieľov a jeho správne dokomunikovanie dáva možnosť na korekcie stanoveného cieľa v čase, i úlohách ktoré sa majú naplniť. Spoločne jednoznačne a presne stanovený cieľ, ktorý sme si vzájomne dokomunikovali a nevznikol veľký nesúlad medzi našimi očakávaniami, môžeme efektívnejšie, presnejšie a cielenejšie pomôcť klientovi pri riešení jeho sociálneho problému.

Je potrebné si uvedomiť, že hoci sú spracované viaceré teoretické publikácie ako komunikovať so sociálnym klientom 100 percentný, jedno - jednoznačný postup a model nie je možné stanoviť a popísať.

Sociálny pracovník pri svojej práci musí byť erudovaný, asertívny, chápací, počúvací, schopný vyhodnocovať, triediť analyzovať a zhodnocovať všetko čo v komunikácii sociálny klient uviedol, alebo aké dokumenty predložil, a na základe všetkých relevantných informácií postupovať aj v komunikácii so sociálnym klientom.

Vo vzájomnej interakcii sociálneho pracovníka a sociálneho klienta je potrebné správne a efektívne viesť rozhovor aby sa v čo najkratšom čase dosiahol čo najväčší efekt sociálnej práce, a zo vzájomného rozhovoru sa nestal nekonečný príbeh nárekov alebo obviňovaní. V prípade, ak vzniknú v procese komunikácie dezinformácie a sociálny pracovník napríklad zo štúdia dokumentov to vie, treba klienta taktne upozorniť že nehovorí pravdu, alebo hovorí vlastné, skreslené konfabulácie veľmi vzdialené od reality.

Sociálny pracovník, ako sme už vyššie popísali, tiež často zohľadňuje pri komunikácii svoje pocity a emócie, na ktoré vplyva psychický stav sociálneho pracovníka, ale i klienta. Ak je klient nešťastný, smutný, nahnevaný, nemal by sociálny pracovník pripustiť aby sa tak isto správal aj on. Klientovi ktorý plače nepomôže že sociálny pracovník plače s ním a podobne. Sociálny pracovník nemôže svoj pocit opierať o pocit klienta v danom okamžiku, ale je vždy potrebné si uvedomiť, že musíme svoje pocity a emócie mať pod kontrolou. Ak chceme skutočne zistiť ako sa klient cíti je dobré sa ho na to priamo alebo nepriamo opýtať.

Klient má právo prežívať svoju sociálnu situáciu na jeho pocity a emocionálnej úrovni i keď z pohľadu sociálneho pracovníka sa takéto prežívanie môže zdať až prehnané a neopodstatnené.

V komunikácii je potrebné zvažovať aj výber priamej alebo nepriamej otázky na pocity klienta a to napríklad, ak by sme sa spýtali klienta ako sa cíti môžeme dostať

odpoveď dobre alebo zle, ale táto odpoveď nemusí byť pre našu prácu a celkové posúdenie situácie dostatočná. Od uzatvoreného klienta nemusíme dostať žiadnu odpoveď. Aj žiadna odpoveď je v komunikácii odpoveďou, pretože nám jednoznačne ukazuje že musíme pre spoluprácu s klientom nájsť inú pre neho príjemnejšiu a akceptovateľnejšiu cestu. Neznamená to hneď, že klient s nami odmieta komunikovať, ale že si musíme klienta najskôr získať a musíme s ním nadviazať skutočný kontakt tak, aby naša spoločná komunikácia neostala na mŕtvom bode. V tejto súvislosti si musíme uvedomiť, že tak ako si sociálny pracovník testuje klienta a hľadá tú správnu formu komunikácie s ním, aj klient si testuje sociálneho pracovníka a hodnotí ho zo svojho uhľa pohľadu a to ešte v situácii, keď sa sociálny pracovník nachádza v jemu známom prostredí a klient je v cudzom prostredí, čo môže byť pre neho ďalšia stresujúca nevýhoda.

Sú však situácie, kedy ani sociálny pracovník, preto že je tiež len človek, nevie zvládnuť veľmi nepriaznivú situáciu klienta. V praxi sa v sociálnej práci stretávame so syndrómom vyhorenia sociálneho pracovníka, ktoré môže mať veľmi veľký dopad i na komunikáciu so sociálnym klientom. Sociálny pracovník má voči klientovi určitú výhodu v tom, že ak nastanú pre neho situácie ktoré nevie zvládnuť, môže sa obrátiť o pomoc ku svojmu kolegovi alebo nadriadenému. „Cieľom by malo byť sledovanie zvyšovanie odbornej úrovne zamestnancov a ich osobný rozvoj.“ (Igliarová, 2015 b) Významnú úlohu v sociálnej práci zastáva aj supervízia.

Podľa Schavela (2010) môžeme supervíziu chápať ako odbornú činnosť, ktorá pôsobí na odstraňovanie psychologických bariér a zvyšovanie individuálnej aktivity. Ide o medziludskú interakciu, ktorej cieľom je zlepšiť schopnosti sociálneho pracovníka tak, aby v konečnom dôsledku sa skvalitnila odborná práca voči klientovi.

Supervízia bráni a pomáha sociálnemu pracovníkovi aby neupadol do stereotypov a prináša mu alternatívne pohľady na riešenie klientovho problému. V rámci komunikácie medzi sociálnym pracovníkom a supervízorom dochádza k lepšiemu pochopeniu problému klienta a tým ku zmene a zvyšovaniu kvality sociálnej práce. Zároveň pôsobí ako prevencia syndrómu vyhorenia. Sociálny pracovník získava väčšiu kontrolu a sebaistotu pri riešení problémov sociálneho klienta. (Schavel, 2013)

KOMUNIKÁCIA AKO NÁSTROJ PRI RIEŠENÍ SOCIÁLNO - PATOLOGICKÝCH JAVOV

Sociálny pracovník pri svojej práci často musí riešiť sociálno - patologické javy, ktoré sa v súčasnej spoločnosti vyskytujú. Ide o javy, ktoré považujeme za asociálne, v spoločnosti považované za porušenie právnych noriem a zvykového práva. Medzi sociálno - patologické javy patrí napríklad drogová závislosť, šikanovanie, týranie (telesné, psychické, emocionálne, ekonomické), zneužívanie (fyzické, sexuálne) násilie, agresivita, problémové správanie, záškoláctvo, delikvencia, kriminalita a ďalšie.

Ondrejkovič za sociálno - patologické javy považuje najmä:

„• kriminalitu a delikvenciu;

- patologické závislosti (drogová, kultová, hráčska ...);
- samovražednosť;
- prostitúciu a pohlavné choroby;
- patológiu rodiny (syndróm CAN, rodové násilie ...);
- xenofóbia a rasizmus;
- agresivitu a šikanovanie.“ (Ondrejko, 2000)

Tak ako sa vyvíja spoločnosť, v spoločnosti sa menia i podmienky, rozširuje sa i oblasť sociálno - patologických javov, ako aj nežiaducich spoločenských javov a sociálnych problémov, medzi ktoré patrí:

- chudoba
- nezamestnanosť,
- dopravná nehodovosť a iné odchýlky.“ (Ondrejko 2000)

Tieto sociálno - patologické javy a sociálne problémy môžu vznikáť v rodine, v škole, na pracovisku, v skupinách, v spoločnosti a podobne.

Ako uvádza Iglarová „rodina v rámci svojho rodinného prostredia vytvára priestor nielen na pracovné povinnosti, ale i na oddych, utužovanie vzájomných vzťahov a zažívanie pocitu pokoja.“ (Iglarová, 2015 a) Nie vždy ale rodina plní svoje základné funkcie, a práve nefunkčnosť tejto sociálnej skupiny môže byť príčinou vzniku sociálno – patologických javov.

Sociálno - patologické javy, ako i nežiaduce spoločenské javy a sociálne problémy vyvolávajú pri ich riešení potrebu zvládnutia sociálnej komunikácie, ktorá vychádza z rôznorodosti potreby riešenia týchto sociálno - patologických javov. Sociálni pracovníci pracujúci s akoukoľvek sociálnou skupinou alebo jednotlivcom musia prispôbovať svoju komunikáciu sociálno - patologickému problému a nežiaducemu sociálnemu javu, ktorý so skupinou alebo s klientom riešia.

U každého sociálno - patologického problému je komunikácia so skupinou alebo so sociálnym klientom odlišná v závislosti od sociálneho problému, ktorý sa rieši. Sociálny pracovník preto musí byť dostatočne teoreticky i prakticky pripravený na riešenie konkrétneho sociálno - patologického alebo nežiaduceho spoločenského problému.

Ideálnym riešením, aby sociálno – patologický problém nevznikol, je prevencia. V rámci preventívnej činnosti, ktorá je najlacnejšia, pretože nerieši následky problému, ale mu predchádza, zmyslom komunikácie by malo byť informovanie o negatívnych následkoch sociálnej patológie. Napríklad pri drogovej závislosti je potrebné vysvetliť človeku aký to má dopad na jeho osobu, jeho blízke sociálne prostredie, ale i spoločnosť. Poskytnutie inštrukcií, ako sa drogám vyhnúť a ako sa správne zachovať ak je človek konfrontovaný v spoločnosti s ponukou prijať drogu, je veľmi účinná forma preventívnej komunikácie. U človeka vytvára presvedčenie, že dokáže zložitú sociálnu situáciu riešiť bez drogy alebo bez omamných a psychotropných látok vytvorením si pozitívneho postoja ku životu, k sebe samé-

mu, životu v spoločnosti tak, aby pre svoj život a svoju sebarealizáciu nepotreboval drogu ako záchranné koleso alebo pomocnú barličku.

Preventívnu komunikáciu je potrebné prispôbiť veku a vedomostnej úrovni človeka. Prevenciu delíme na primárnu, sekundárnu a terciárnu.

Primárna prevencia by mala pri drogách predchádzať používaniu drog a vzniku drogovej závislosti. V komunikácii sa musíme zamerať na to aby človek drogy nevyhľadával, nekonzumoval a ani v svojej blízkej spoločnosti nepovažoval za samozrejmé. Je potrebné naučiť človeka že droga nie je východisko riešenia problémov.

Sekundárnu prevenciu v súvislosti s drogami uplatňujeme predovšetkým pri včasnom rozpoznaní symptómov závislosti. Prostredníctvom komunikácie motivujeme klienta ku zmene postoja ku drogám a k ochote prijať pomoc, či už ambulantnú alebo ústavnú na zabezpečenie drogovej abstinencie.

V rámci terciárnej prevencie v súvislosti s drogami sa komunikácia zameriava na posilnenie výsledkov liečby a postupné odstraňovanie následkov drogovej závislosti.

Keďže liečba drogovej závislosti je dlhodobá a človek ktorý prepadol drogám sa ľahko stáva náchylný i po absolvovaní odvykacej liečby k opakovanému návratu ku drogám, je potrebné predchádzať recidíve. Mimoriadny význam tu zohráva komunikácia, ktorá môže prebiehať na úrovni jednotlivca, ale i na úrovni podporných skupín.

Ako sme už uviedli presný postup pri komunikácii s drogovým závislým alebo klientom ktorý sa nachádza v sociálno – patologickej situácii neexistuje. Pri komunikácii s klientom by však sociálny pracovník mal dodržiavať určité postupy správania sa. Ak sa ako sociálny pracovník pripravujeme na stretnutie s drogovým závislým, mal by som si toto stretnutie pripraviť, a to predovšetkým by som si mal dať otázky s kým sa ideme stretať, ako, s kým ďalším, kedy, kde, o čom a prečo s ním budeme komunikovať.

Prvoradou úlohou sociálneho pracovníka je preštudovať všetky písomné dokumenty a zistiť čo najviac informácií o klientovi tak, aby sme pri komunikácii nemuseli klásť zbytočné otázky ktoré by mohli viesť k redukcii vo vzájomnej komunikácii. V prípade, že nepotrebujeme so sociálnym klientom komunikovať tvárou v tvár, môžeme použiť písomnú komunikáciu (výzvu, úradný list, rozhodnutie a podobne). To znamená musíme sa rozhodnúť ako budeme s klientom komunikovať.

Ak sa s klientom potrebujeme stretnúť osobne, musíme mu to dostatočne včas, presne a jasne oznámiť tak, aby na strane klienta a ani na strane sociálneho pracovníka nevznikli pochybnosti.

O stretnutie nás môže požiadať aj sám klient, ale i v tomto prípade je potrebné dohodnúť termín a obsah stretnutia.

Ako uvádza Bratská (2003) obsahom komunikácie môžu byť žiadosť, prosba, potreba, prianie.

V živote klienta sa i počas riešenia jeho sociálnej situácie veľmi často vyskytujú nepredvídané situácie ktoré si vyžadujú operatívne riešenia. Pokiaľ je to možné mali by sme v prípade takejto situácie vyjsť klientovi v ústrety a termín stretnutia operatívne riešiť.

Po vzájomne dohodnutom termíne vzájomného stretnutia, to znamená kedy, je potrebné si na stretnutie vyčleniť dostatok času tak, aby vzájomná komunikácia prebiehala v pokojnej atmosfére a klient nemal pocit že ho sociálny pracovník chce vybaviť rýchlo a nekompetentne.

Komunikácia, ktorá prebieha v časovej tiesni, môže byť stresujúca pre sociálneho pracovníka, ale i pre klienta. Na druhej strane dĺžku komunikácie musí sociálny pracovník prispôsobiť potrebe klienta, pretože vopred sa nedá presne odhadnúť čas, ktorý klient na komunikáciu potrebuje.

Pri riešení problémov sociálneho klienta nemusí byť účastníkom komunikácie len jeden sociálny pracovník a klient, ale ak si to povaha veci vyžaduje, môžu byť prizvaní i ďalší špecialisti a odborníci, ktorí môžu pomôcť pri riešení sociálneho problému klienta.

V rámci sociálnej práce sa nám môže stať, že i klient môže prísť s ďalšou osobou, ktorú považuje za dôležitú pri riešení jeho problému (právnik, prekladateľ do puskovej reči, osobný asistent, rodič a podobne).

Ak to povaha veci dovoľí sociálny pracovník by mal klientovi umožniť mať pri spoločnom stretnutí aj ďalšiu osobu. Ak povaha veci je veľmi chúlостivá, ku takému prizvaniu ďalšieho účastníka komunikácie je potrebný písomný súhlas klienta, aby bola zachovaná ochrana osobných údajov a citlivých informácií.

Dôležitú úlohu pri komunikácii s klientom zohráva priestor (domácnosť, miestnosť alebo kancelária), kde sa komunikácia bude odohrávať. Počas komunikácie s klientom by mal byť priestor zabezpečený tak, aby ho nerušili vonkajšie vplyvy, nedostatok osvetlenia, hluk, tma, chlad, cudzie osoby, prerušovanie komunikácie častým telefónom a podobne.

Sociálny pracovník, pokiaľ je to možné, by mal vedieť akej problematike sa bude komunikácia týkať. V prípade, že k danej problematike nemá dostatok informácií, mal by mať pripravené okruhy otázok, ktoré klientovi bude pokladať na to, aby sa dostatočne zorientoval v jeho problémovej situácii.

Otázky môžu byť zatvorené alebo otvorené. Žiadna otázka by nemala byť postavená tak aby u klienta vyvolávala pocit strachu, hanby odsudzovania, znevažovania a zraňovania jeho ľudskej dôstojnosti.

Sociálny pracovník nemá právo posudzovať a odsudzovať, nemá právo súdiť, karhať a vynášať rozsudky, jeho úlohou je pochopiť klienta a viesť ho tak, aby sa zo-

rientoval vo svojej sociálnej situácii. Sociálny pracovník ho musí viesť ku tomu, aby vlastným pričinením, svojimi možnosťami a schopnosťami vedel čo najefektívnejšie, najrýchlejšie a zodpovedne riešiť svoju sociálnu situáciu. V prípade, ak je to opodstatnené môže klienta primerane pochváliť aj za menší úspech tak, aby táto pochvala motivovala k ďalšiemu napredovaniu. Pochvala má byť primeraná.

Komunikácia, vyvolaná či už zo strany sociálneho pracovníka, alebo sociálneho klienta, má vždy nejaký dôvod. Otázka prečo je teda otázkou komunikácie o obsahu vzájomnej interakcie.

Sociálny pracovník pri svojej práci musí dbať na vzájomné korektné vzťahy a vyvárať sa prílišnej sebarealizácie. Vo svojej práci musí vychádzať z Ústavy Slovenskej republiky (Zákon č. 460/1992 Zb.), ktorá definuje nielen základné ľudské práva a slobody, ale i politické práva, práva národnostných menšín a etnických skupín, právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva a ďalšie. Vo svojej práci nesmie zabudnúť, že podľa Článku 12. ods. (2) Ústavy Slovenskej republiky „základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať alebo znevýhodňovať.“ (Zákon č. 460/1992 Zb.)

Vo svojej práci sa sociálny pracovník môže oprieť o etický kódex sociálnych pracovníkov, ktorý bol prijatý Asociáciou sociálnych pracovníkov na Slovensku v roku 1997, ako i o Etický kódex sociálneho pracovníka a asistenta sociálnej práce, ktorý bol prijatý zriadením Komory sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce v zmysle zákona č. 219/2014 Z.z. o sociálnej práci a podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnej práce a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Sociálny pracovník by mal v rámci komunikácie by mal postupovať podľa základných krokov, ktorými sú informovať, počúvať, analyzovať, diskutovať, vyhodnotiť, riešiť a archivovať.

Problémy nevznikajú len tak, vždy majú príčinu a následky. U drogovu závislých je potrebné skúmať predovšetkým spúšťač, alebo sociálnu udalosť, ktorá viedla k používaniu drog a získaniu drogovej závislosti. Ako sme už uviedli, nič sa nedeje len tak. Ráno nevstaneme z postele a sme drogovu závislí. Závislosť je výsledok predchádzajúceho konania človeka. Preto je dôležité v komunikácii zistiť podnet, ktorý ku tomu viedol. Môže to byť z osobných dôvodov, lebo to chce človek vyskúšať, alebo z dôvodu že kričí o pomoc. Taktiež to môže byť z dôvodu že nedokáže zvládať stres alebo chorobu, nevie sa vysporiadať so svojim neúspechom, chce zažiť niečo nové, chce sa ukázať a vyniknúť v skupine, ukázať že niečo znamená a podobne. Musíme teda vedieť či ide o konflikt intropersonálny, čiže v sebe, alebo konflikt interpersonálny, čiže s okolím – rodinou, školou, spoločnosťou.

Ak vieme zistiť čo bolo spúšťačom alebo sociálnou udalosťou, a aký to malo priebeh ku vytvoreniu drogovej závislosti, vieme prispôsobiť komunikáciu s drogovu

závislým podmienkam, napr. komunikovať o konfliktoch v rodine a naučiť klienta takéto situácie zvládať a podobne. Sociálneho klienta je potrebné naučiť riešiť svoje problémy v živote inak ako drogami.

Ak riešime problematiku drogovej závislosti, mali by sme vedieť či je klient závislý od mäkkých drog (marihuana, hašiš) alebo od tvrdých drog (extáza, heroín, kokaín, LSD, morfín, pervitín, toluén a podobne), pretože každá z týchto drog vyvoláva iné účinky. Môžu byť stimulačná, halucinogénna alebo môže ísť o psychedeliká. Drogy rozdeľujeme na legálne (alkohol, nikotín, lieky) a nelegálne (marihuana, hašiš, pervitín, heroín, extáza).

Mäkké drogy sú považované za bezpečnejšie a riziko závislosti je nižšie (tabak). U tvrdých drog vzniká závislosť rýchlejšie a je komplikovanejšie sa jej zbaviť.

Drogy s tlmiacimi látkami vyvolávajú pasivitu, ospalosť alebo spánok, a veľmi rýchlo vzniká fyzická závislosť. U klienta sa rozvíja abstinenčný syndróm, to znamená že si v určitom časovom období musí podať drogu, inak nie je schopný na primeranej úrovni fungovať.

U povzbudzujúcich látok pri ich užití mizne únava, potreba jesť, spať, zvyšuje sa neprimerane aktivita, človek má pocit fyzickej aj duševnej sily, ba až eufórie. U týchto drog vzniká výrazná psychická závislosť.

U halucinogénnych látok sa výrazne mení vedomie, psychika, prežívanie, zvyšuje sa intenzita vnímania priestoru a farieb a človek má halucinácie. Nebezpečenstvo vzniká nepredvídateľnosťou ako pôsobia drogy na konkrétneho jedinca. (Rozdelenie drog)

Ako sme už uviedli, komunikácie je veľmi zložitý proces, ktorý musíme prispôbovať povahe sociálneho problému a momentálnemu stavu klienta.

Úlohou sociálneho pracovníka je neustále zdokonaľovanie komunikačného procesu. Aj z každej chyby sa môžeme poučiť ak spätnou väzbou zistíme, že sme nekomunikovali správne. Musíme poznať svoje bariéry, ktoré môžu narúšať komunikáciu so sociálnym klientom, ale zároveň musíme odhadnúť alebo poznať aj bariéry sociálneho klienta tak, aby sme vedeli s nimi pracovať alebo ich vedeli prekonať. U sociálneho klienta zároveň musíme zabezpečiť pocit istoty a presvedčenia, že mu s jeho problémom chceme a vieme pomôcť. To však neznamená, že budeme príliš priateľský a budeme sa snažiť klásť len pozitívne otázky a čakať len pozitívne odpovede.

S klientom musíme hovoriť otvorene a nesmieme sa báť položiť i nepríjemnú otázku, ktorú však pre celkové posúdenie jeho situácie položiť musíme. V prípade, že jeho odpovedi nerozumieme, je možné ho požiadať aby odpoveď zopakoval, doplnil ju, alebo nám ju vysvetlil. Takú istú možnosť má i sociálny klient v prípade, že nám nerozumel alebo našu odpoveď nepochopil, alebo chce vyjadriť svoj súhlasný alebo nesúhlasný názor či postoj. Pri vzájomnej interakcii nemusia byť ciele komunikácie totožné, to znamená, že by sme mali zistiť aký účel, cieľ a úmysel chce

klient dosiahnuť a zároveň by aj sociálny klient mal vedieť o cieľoch a úmysloch sociálneho pracovníka.

Klientovi by sme mali vždy hovoriť pravdu. Sú však aj situácie, kedy musíme zvážiť, či je klient schopný pravdu prijať a vysporiadať sa s ňou hneď alebo postupne, alebo musíme vo výnimočných prípadoch v komunikácii použiť milosrdnú lož.

Slovo je silná zbraň, preto je treba si uvedomiť že obsah slova môže mať pre človeka čiastočne iný obsah a význam, napríklad v ťažkej životnej situácii, kedy sociálny klient veľmi emočne prežíva svoj stav môže byť žart nemiestnou formou komunikácie, ktorá situáciu nezlahčí, nevyrieši, ba skôr naopak stráca sa naša vierohodnosť a profesionalita. Na druhej strane sociálny pracovník musí byť empatický, musí sa vcítiť do prežívania sociálneho klienta s ktorým komunikuje, neznamená to ale že sociálnu situáciu bude prežívať na rovnakej úrovni alebo ešte emotívnejšie ako sociálny klient.

V prípade, že sociálna situácia je tak zložitá a neprimerane zasiahne aj sociálneho pracovníka, ktorý by sám túto situáciu nezvládol, je dobre požiadať o pomoc kolegu – spolupracovníka, nadriadeného alebo iného odborníka, špecialistu, ktorý by pomohol pri komunikácii aj pri veľmi zložitej sociálnej situácii.

Komunikáciu nie je možné vopred na 100 percent naplánovať, pretože sociálny pracovník z nekonečného množstva možných odpovedí na svoju otázku nevie ktorú klient použije, to znamená je potrebné počúvať s porozumením a reagovať v danom momente. Nie vždy sociálny pracovník musí odpovedať okamžite. Nie je hanbou, ak si na odpoveď vyžiada čas, alebo klientovi oznámi že mu na jeho otázku odpovie v písomnej forme, telefonicky, alebo pri ďalšom stretnutí. Takýto postup je treba zvoliť vtedy keď je potrebná hlbšia analýza a dôkladnejšie posúdenie otázky či sociálnej situácie.

Sociálny pracovník pri komunikácii nie je len prijímateľom a odosielateľom, ale i manažérom komunikácie a to predovšetkým z dôvodu, aby nedošlo ku manipulácii a presadzovaniu si neprimeraných nárokov, výhod, očakávaní a podobne zo strany sociálneho klienta.

Bratská uvádza osem pravidiel dialógu, ktoré by sme vo vzájomnej interakcii so sociálnym klientom mali dodržiavať:

- „1. Tvoj oponent nie je nepriateľom, ale partnerom pri hľadaní pravdy.
2. Snaž sa porozumieť druhému.
3. Tvrdenie bez vecných dôkazov nevydávaj za argument.
4. Neodbiehaj od témy.
5. Nesnaž sa mať za každú cenu posledné slovo.
6. Neznižuj osobnú dôstojnosť klienta.
7. Nezabúdaj, že dialóg vyžaduje disciplínu.
8. Nezamieňaj dialóg s monológom.“ (Bratská, 2003)

S týmito pravidlami môžeme jednoznačne súhlasiť pretože potvrdzujú naše poznatky z praxe.

Podľa Ružičku sociálny pracovník musí pôsobiť na klienta vyrovnané, bez strachu, aby mal klient dojem že situáciu ovláda. Komunikácia v rámci práce s klientom je síce iba jednou z dôležitých dimenzií, ktorá vo vzájomnej interakcii a percepcii vedie k pomoci a pochopeniu účastníkov vzťahov, ale je veľmi dôležitá. (Ružička, 2014)

Komunikácia, ako dôležitý nástroj sociálnej práce pomáha sociálnemu pracovníkovi pri riešení vzniknutých sociálnych a sociálno – patologických problémov. Žijeme v spoločenstve ľudí, vo vzájomných interakciách medzi jednotlivcom, skupinou a spoločnosťou, čo vyvoláva rôzne životné a sociálne situácie, kde komunikácia hrá významnú úlohu. Ak sa naučíme správne komunikovať, spracovať informáciu ktorá nám bola poskytnutá, môžeme aj správne reagovať a vyhýbať sa nedorozumeniam.

Spoločnosť v ktorej žijeme môžeme definovať ako informačnú spoločnosť, to znamená, že je založená na množstve informácií, ktoré prijímame a ktoré nás ovplyvňujú. Každý človek teda musí reagovať na tieto podnety a selektovať prijímané informácie. Preto má komunikácia mimoriadne dôležité a nezastupiteľné miesto v sociálnej práci.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV:

1. Bobek M. – Peniška, P. 2008: *Práce s lidmi*, NC Publishing Brno 2008, 288 s. ISBN 978-80-903858-2-5
2. Bratská, M. 2003: *Prednosti a úskalia komunikácie, alebo ako komunikovať*, Bratislava 2003, 25 s. ISBN 80-7164-353-X
3. Brindza, J. 1996: *Sociálna komunikácia*, UMB Banská Bystrica 1996, 72 s., ISBN 80-88825-95-4
4. Gabura, J. – Gabura, P. 2004: *Sociálna komunikácia*, Občianske združenie Sociálna práca Bratislava 2004, 128 s. ISBN 80-968927-7-0
5. Ghaniová, M. 2009: *Ako opatrovať chorých*, Príroda 2009, 192 s. ISBN 978-80-07-01671-2
6. Heger, V. 2012: *Komunikace ve veřejné správě*, Grada Publishing 2012, 256 s. ISBN 978-80-247-3779-9
7. Hroncová, J. a kol. 2004: *Sociálna patológia*, UMB Banská Bystrica 2004, 191 s., ISBN 80-8055-926-0
8. Iglárová, B. 2006: *Pedagogická a sociálna komunikácia s nezamestnanými*, (Rigorózna práca), Univerzita Mateja Bela Banská Bystrica 2006, 129 s.
9. Iglárová, B. 2015 a: Slovenská rodina a jej poslanie (Slovak family and its role), In: *Sociálno-zdravotnícke spektrum / Social health spectrum*, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava, 2015. ISSN 1339-1577
10. Iglárová, B. 2015 b: Verejná správa na území Slovenskej republiky, In: *Sociálno-zdravotnícke spektrum / Social health spectrum*, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava, 2015. ISSN 1339-1577
11. Ivanovičová, J. 2008: *Sociálna a pedagogická komunikácia v školskej praxi*, PF UKF Nitra 2008, 94 s. ISBN 978-80-969995-1-4
12. Keller, J. 2005: *Úvod do sociologie*, Sociologické nakladatelství Praha 2005, 204 s. ISBN 80-86429-39-3

13. Machalová, M. 2011: *Komunikácia v sociálnej práci*, Prešovská univerzita v Prešove 2011, 77 s. ISBN 978-80-555-0328-8
14. Ondrejko, P. 2000: *Sociálna patológia*, Veda Bratislava 2000, 272 s. ISBN 80-224-0616-3
15. Oravcová, J. 2007: *Kapitoly zo sociálnej psychológie*. Inštitút priemyselnej výchovy Žilina 2007, 130 s. 978-80-8070-643-2
16. Ružička, V. 2014: *Aspekty kvality života seniorov z pohľadu sociálnej práce*, In: *Sociálno- zdravotnícke spektrum*, VŠZaSP sv. Alžbety, n.o. Bratislava 2014, ISSN 1339-1755
17. Schavel, M. - Oláh, M. 2009: *Sociálne poradenstvo*, VŠZaSP sv. Alžbety, n.o. Bratislava, 2009, 232 s. ISBN 80-8068-487-1
18. Schavel, M. a kol. 2010: *Supervízia a jej využitie v sociálnej praxi*, VŠZaSP sv. Alžbety, n.o. Bratislava 2010, 83 s. ISBN 978-80-89271-79-5
19. Schavel, M – Oláh, M. 2012: *Sociálne poradenstvo a komunikácia*, PROHU L. Ján 2012, 218 s. ISBN 978-80-89535-08-8
20. Schavel, M a kol. 2013: *Supervízia v sociálnej práci*, Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce n.o. Bratislava 2013, 207 s. ISBN 978-80-971445-0-0
21. Schavel, M a kol. 2010: *Sociálna prevencia*, VŠZaSP sv. Alžbety, n.o. Bratislava 2010, 145 s. ISBN 978-80-89271-22-1
22. Úlehla, I. 2005: *Umění pomáhat*, Sociologické nakladatelství Praha 2005, 128 s. ISBN 80-86429-36-9
23. Zákon č. 460/1992 Zb. *Ústava Slovenskej republiky*, Zbierka zákonov č. 460/1992, Čiastka 92;
24. Zákon č. 219/2014 Z.z. *o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov*, Zbierka zákonov č. 219/2014, Čiastka 72
25. Zložitejšie modely sociálnej komunikácie, [dostupné 30.12.2015] <https://managementmania.com/sk/zlozitejsie-modely-socialnej-komunikacie>
26. Rozdelenie drog, [dostupné 30.12.2015] <http://www.substitutna-liecba.sk/rozdelenie-drog>

Karolina Sala

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Wydział Matematyki
i Informatyki
E-mail: karolinasala1@gmail.com

Zaawansowane metody zabezpieczeń przesyłu danych / *Advanced security methods of transfer data*

Abstract

Nowadays appropriate data protection is a priority. Therefore, a suitable protection is necessary. The aim of the article is to present, analyze and evaluate the methods of transfer data and used algorithms. Moreover, the purpose of the study is to investigate the current state of security safeguards used by respondents and its evaluation as well as to show the users how the data sent by them can get into the wrong hands.

Key words: security, transfers, data.

WPROWADZENIE

Rozwój technologii sprawił, że dostęp do różnych danych, które możemy znaleźć w sieci Internet mamy niemalże z każdego miejsca na świecie. Prawie niemożliwe obecnie jest wyobrażenie sobie świata bez dostępu do sieci Internet, bez natychmiastowej komunikacji, bez milionów ludzi, których możemy znaleźć w sieci w kilka sekund. Ogromne przedsiębiorstwa istnieją właśnie dzięki temu, że mają możliwość przesyłania danych w błyskawicznym tempie. W dzisiejszych czasach ochrona danych osobowych jest niezwykle ważna zarówno dla dużych przedsiębiorstw jak i prywatnych osób. Często są to bardzo ważne dane, do których nie mogą mieć dostępu osoby trzecie. Wiadomo, że zawsze każdy wynalazek może zostać użyty w niewłaściwy sposób i przynieść olbrzymie nieprzyjemne konsekwencje.

W celu przedstawienia bieżącego poziomu zabezpieczeń przesyłu danych przez użytkowników sieci Internet przeprowadzono badanie ankietowe.

UKRYWANIE WIADOMOŚCI

Kryptografia jest dziedziną wiedzy o przekazywaniu informacji w zabezpieczony sposób przed osobami trzecimi. Priorytetem jest utajnienie znaczenia wiadomości a nie samego faktu jej istnienia. Pierwsze próby szyfrowania wiadomości pochodzą z 1900 roku p.n.e, które to miały nadać formę treści bardziej zagadkową bądź też ozdobną. [1]

Kryptografię stosuje się w celu:

1. Ochrony przed nieautoryzowanym ujawnianiem;
2. Ochrony informacji przesyłanej między komputerami;
3. Potwierdzeniu tożsamości użytkownika;
4. Uwierzytelnieniu tożsamości programu żądającego obsługi;
5. Zapobiegnięciu nieautoryzowanej modyfikacji danych.

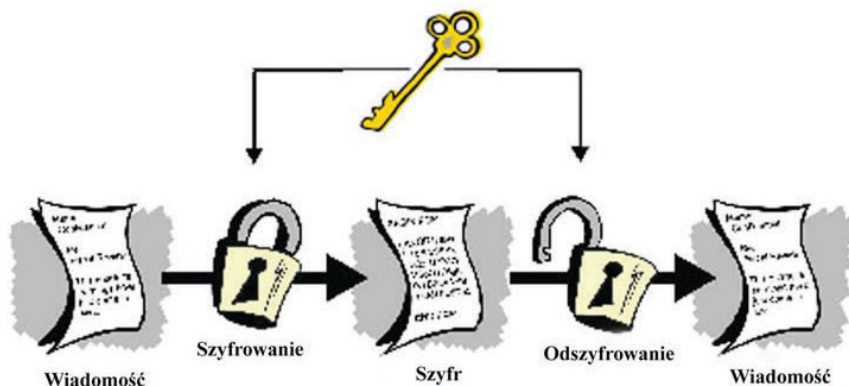
Istnieją dwa rodzaje szyfrowania. Jest to szyfrowanie symetryczne oraz asymetryczne.

SZYFROWANIE SYMETRYCZNE:

Ta metoda szyfrowania potrzebuje tego samego klucza w celu zaszyfrowania oraz odszyfrowania treści. Wadą takiego szyfrowania jest fakt, iż jeśli niepożądany użytkownik wejdzie w posiadanie klucza to będzie mógł on odtworzyć szyfrogram. Wyróżniamy dwa szyfry w tym sposobie szyfrowania:

1. Szyfry blokowe: Ich zadaniem jest podzielenie jawnego tekstu na bloki o określonej długości, a następnie zaszyfrowania ich osobno.
2. Szyfry strumieniowe: generują ciąg szyfrujący, którego długość jest równa wymiarowi wiadomości. Później następuje operacja XOR, która łączy kolejne bity klucza z kolejnymi bitami wiadomości.

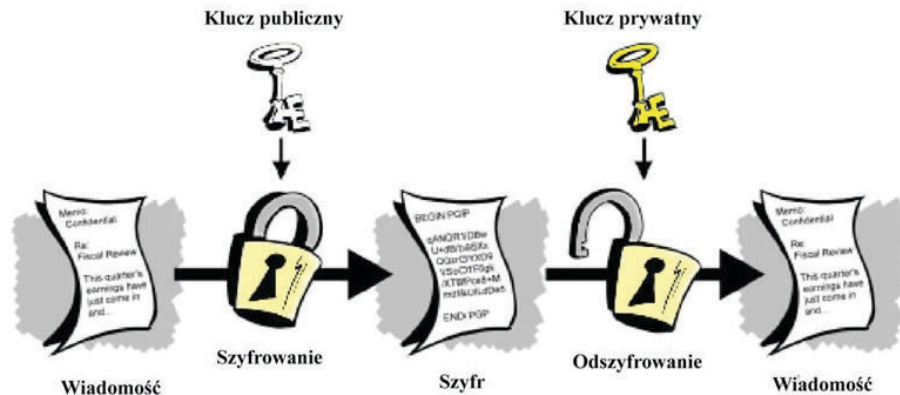
Rys 1. Zasada działania szyfru symetrycznego.

Źródło: www.cryptography.ovh.org

SZYFROWANIE ASYMETRYCZNE:

Rys 2. Zasada działania szyfru asymetrycznego.

Źródło: www.cryptography.ovh.org

SYSTEMY UŻYWAJĄCE KLUCZA PUBLICZNEGO

Często klucz szyfrujący jest tak mocno zmodyfikowany od klucza rozszyfrowującego, że bez strachu można owy klucz podać do publicznej wiadomości. Takie kryptosystemy są nazywane szyframi o kluczu publicznym. Tworząc taki system możemy zauważyć, że zachodzi zjawisko tworzenia pewnej sieci użytkowników, gdzie każdy posiada swój (jawny) klucz szyfrujący oraz (tajny) rozszyfrowujący. Będąc w posiadaniu tylko szyfrów standardowych, wszyscy użytkownicy musieli by znać obydwa klucze pozostałych użytkowników. Przyjmując losową liczbę użytkowników n , każdy z nich miałby do zapamiętania $2(n-1)$ kluczy, a w całej sieci byłoby $2n(n-1)$ kluczy. Wadą takiego systemu byłby fakt, iż każdy użytkownik musiałby posiadać pełne zaufanie do innych, gdyż klucz szyfrujący jest zarazem kluczem rozszyfrowującym. [2]

BARIERA DYSTRYBUCJI KLUCZY

Nawet najlepsze i niezawodne systemy kryptograficzne posiadają wady. Ich słabością jest problem dystrybucji kluczy. Koniecznością podczas wymiany kluczy jest użycie systemu kryptograficznego.

Możliwość rozwiązania tego problemu posiada system kryptografii asymetrycznej z kluczem publicznym. Nie jest możliwe odszyfrowanie szyfrogramu za pomocą tego samego klucza publicznego. Wiadomość może zostać odszyfrowana tylko i wyłącznie za pomocą klucza prywatnego, którego posiadaczem jest odbiorca. Należy wyróżnić wymagania, które zapewniają ochronę systemów informacyjnych:

1. Brak możliwości odzyskania wiadomości za pomocą klucza publicznego;
2. Nieodwracalna transformacja oryginalnej wiadomości;
3. Brak możliwości wyznaczenia klucza prywatnego na podstawie klucza publicznego.

Dyskretne potęgowanie było pierwszym algorytmem wykorzystywanym do tworzenia systemów kryptograficznych. Został on wynaleziony w roku 1976 przez Diffie i Hellmana. Trudność obliczania dyskretnych algorytmów w przeciwieństwie do dyskretnego potęgowania zapewniało bezpieczeństwo. Zaletą algorytmu była eliminacja potrzeby bezpiecznego kanału łączności do przekazywania kluczy. Niezbędne dla algorytmu było to, że musiał dostarczyć klucz publiczny od użytkownika X użytkownikowi Y oraz klucz publiczny użytkownika Y użytkownikowi X. Przy użyciu algorytmu pozostawało wciąż niebezpieczeństwo imitacji.

Podczas zarządzania kluczami należy sprostać ważnym wymaganiom takim jak:

1. Wprowadzenie przekształcenia długości klucza nie powinna prowadzić do obniżenia jakości algorytmu szyfrowania.
2. Wszystkie klucze powinny posiadać wysoką skuteczność zapewnienia ochrony informacji;
3. Klucze stosowane w procesie szyfrowania powinny posiadać wysoki stopień różnicowania w celu nie natrafienia na powiązania między nimi. [3]

ALGORYTMY KRYPTOGRAFICZNE

RSA – jeden z najpopularniejszych algorytmów szyfrowania z kluczem publicznym. Głównym jego zastosowaniem jest szyfrowanie wiadomości oraz podpisów cyfrowych. Swoją nazwę zawdzięcza pierwszym literom nazwisk jego wynalazcom Ronowi Rivest, Adiemu Shamir'owi oraz Leonardowi Adleman'owi.

Jest to niesymetryczny algorytm szyfrujący, którego zasadniczą cechą jest posiadanie dwóch kluczy: publicznego oraz prywatnego. Pierwszy odpowiada za kodowanie informacji, natomiast drugi za ich odczytywanie. Bezpieczeństwo tego algorytmu opiera się na trudności rozkładu dużych liczb na czynniki pierwsze. Rozwój technologii wspomaga przyspieszenie obliczeń oraz wydajności sprzętu. W przyszłości odkrycie metody faktoryzacji (rozkład na czynniki) bądź radykalne przyspieszenie obliczeń sprawi, że algorytm RSA stanie się nieprzydatny. Najczęściej system RSA jest wykorzystywany do bezpiecznego przesyłania danych w środowisku, gdzie może dochodzić do nadużyć.

[6] Wojciech Nowakowski, O bezpieczeństwie algorytmu RSA, *Elektronika* 2/2012

SSL (Secure Sockets Layer) został opracowany w celu przesyłania informacji prywatnie i bezpiecznie za pomocą sieci Internet. Głównym celem miała być bezpieczna komunikacja przeglądarki z serwerem.

Protokół SSL jest wykorzystywany przez:

1. Instytucje finansowe, które implementują go do ochrony transmisji PIN i innych poufnych informacji o koncie a także w systemach płatności online.
2. Firmy B2b (ang. „business to business” co oznacza transakcje pomiędzy dwoma lub więcej podmiotami gospodarczymi) wdrażające owy protokół w celu poufnego przekazywania informacji pomiędzy spółką a ich partnerami, dostawcami oraz klientami.

3. Operatorów poczty elektronicznej w celu zabezpieczenia kont użytkowników
4. Organizacje prywatne w celu poufnego przekazu informacji do i od swoich pracowników

Protokół ten pozwala także współpracować z różnymi typami certyfikatów a także wspomaga wiele różnych algorytmów kryptograficznych. Są to RSA, 3-DES, RC2, RC4 oraz AES. Protokół SSL znajduje w warstwie transportowej modelu OSI, czyli pomiędzy protokołem TCP/IP a protokołami wyższego poziomu takimi jak: HTTP, NNTP, SMTP. Mechanizmy kryptograficzne wykorzystywane w tym protokole odbywają się w tle. Dlatego też są przezroczyste dla użytkownika systemu.

Rys. 3. Jak działa SSL?

How does HTTPS work: SSL explained

This presumes that SSL has already been issued by SSL issuing authority.

Źródło: Google images.

ZAGROŻENIA

W XXI wieku oszustw phishingowych jest coraz więcej i są one coraz lepsze jakościowo. Sama metoda wykradania danych często prowadzi do strat finansowych. Jest wiele powodów, dlaczego phishing działa tak dobrze.

Phishing jest to metoda kradzieży danych autoryzacyjnych do portali, systemów bankowych czy też kont poczty elektronicznej. Przykładem jest tutaj atak na elektroniczną stronę banku. Serwer DNS jest atakowany przez złodzieja. Adres strony banku jest zastępowany fałszywym adresem swojej strony. Użytkownik chcąc połączyć się z e-bankiem zostaje przekierowany na stronę oszusta. Ofiara wchodząc na stronę złodzieja, myśląc, że jest to prawdziwa strona e-banku podaje wiarygodne dane. Finalnie złodziej otrzymuje dane ofiary. [4]

Szyfrowanie poczty zapewnia poufność korespondencji. Dzięki zastosowaniu silnych algorytmów kryptograficznych nikt niepowołany nie pozna treści korespondencji w trakcie przesyłania jej przez Internet.

PGP (ang. Pretty Good Privacy) jest to kryptosystem wykorzystujący ideę klucza publicznego, którego autorem jest Phil Zimmermann. Do wymiany kluczy nie są wymagane specjalne, bezpieczne kanały łączności. Celem PGP jest szyfrowanie poczty elektronicznej, transmitowanej przez kanały, które nie dają gwarancji bezpieczeństwa. [5] Kryptosystem ten uniemożliwia podglądanie wiadomości. Daje również gwarancję nadawcy, że jego wiadomość po wysłaniu nie będzie modyfikowana przez osoby trzecie zanim trafi do odbiorcy. Dodatkowym autem PGP jest to, że sygnuje (podpisuje) listy zaszyfrowane lub niezaszyfrowane w sposób umożliwiający adresatom stwierdzenie czy list rzeczywiście pochodzi od nadawcy. Wiarygodność autorstwa listu gwarantuje podpis cyfrowy. Techniki wykorzystywane w PGP oparte o metodę klucza publicznego nie wymagają przekazania klucza kanałem bezpiecznym, który gwarantuje poufność. PGP działa w bardzo innowacyjny sposób. Na początku kompresuje tekst jawny, poprzez oszczędzenie czasu transmisji i miejsca na dysku oraz wzmacnia bezpieczeństwo kryptograficzne. Znane techniki kryptograficzne wykorzystują wzory znalezione w postaci zwykłego tekstu do złamania szyfru. Kompresja zmniejsza te wzorce w postaci dzięki czemu zwiększa odporność na kryptoanalizę. Następnie PGP tworzy klucz sesji, który jest jednorazowym tajnym kluczem. Kluczem tym jest losowa liczba generowana na podstawie losowych ruchów i naciśnień klawiszy podczas pisania. Klucz sesji działa z bardzo bezpiecznym oraz szybkim algorytmem szyfrującym do szyfrowania tekstu jawnego. Po zaszyfrowaniu danych kluczem sesji następuje szyfrowanie kluczem publicznym odbiorcy. Finalnie klucz publiczny jest przysłany wraz z zaszyfrowanym tekstem do odbiorcy. PGP nie szyfruje całego dokumentu z użyciem algorytmu RSA, gdyż jest on dość powolny, lecz tylko pewną wygenerowaną losowo 128-bitową liczbę, która następnie jest używana jako klucz szyfrowania właściwego dokumentu algorytmem IDEA.[8] <http://www.pgpi.org/doc/>

Podpis cyfrowy a także znany jako podpis elektroniczny, jest to użycie elektronicznych danych dołączonych do innych danych lub ich przekształcenie kryptograficzne, które pozwala odbiorcy udowodnić ich pochodzenie oraz zabezpieczyć je przed sfałszowaniem. Do głównych zalet podpisu cyfrowego należy:

1. Uniemożliwienie podszywania się pod obce osoby;
2. Zapewnienie wykrywalności wszelkiej zmiany w danych transakcji;
3. Uniemożliwienie wyparcia się podpisu przez autora;
4. Gwarancja weryfikacji przez osobę niezależną.

Kluczowym elementem w systemie, który używa podpisu cyfrowego jest zabezpieczenie klucz prywatnego. Dostanie się go w niepowołane ręce skutkować może podszyciem się pod innego użytkownika. Dlatego należy zadbać o jego bezpieczeństwo.

AES (ADVANCED ENCRYPTION STANDARD) – metoda szyfrowania oparta na 128-bitowych blokach danych, która generuje w kilku rundach 128-bitowe bloki tekstu zaszyfrowanego. Wykorzystywane podczas procesu kodowania są klucze: 128, 192, 256 bitowe.

Metoda AES zapewnia bardzo wysoki poziom bezpieczeństwa. W 2000 roku został przyjęty w Stanach Zjednoczonych jako standard stosowany w administracji rządowej. AES-192 oraz AES-256 są dopuszczone w USA do szyfrowania dokumentów rangi państwowej o charakterze najwyższej klauzuli tajności. Podejmowano próby złamania algorytmu, lecz okazywały się bezcelowe bądź o znikomej szkodliwości. Zaletą algorytmu AES jest niskie zapotrzebowanie na pamięć operacyjną oraz prostota implementacyjna. Zarówno sprzętowa jak i programowa.

Szyfrowanie wiadomości algorytmem AES przebiega w kilku rundach. Liczba 14 rund jest przeznaczona dla klucza o długości 256 bitów. Każda runda przeprowadza pewne operacje takie jak podstawienia bajtowe, operacje cyklicznych przysunięć 4-bajtowych bloków danych, operacje przestawiania 4-bajtowych bloków danych oraz sumowanie modulo dwóch bloków danych z kluczami pośrednimi generowanymi zgodnie z algorytmem.

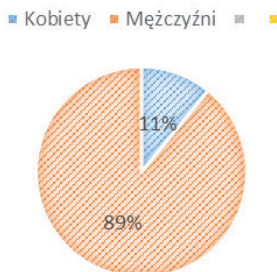
Deszyfrowanie wiadomości za pomocą algorytmu AES przebiega odwrotnie do powyższego szyfrowania. Zmiany dotyczą kluczy pośrednich, które muszą być podawane w odwrotnej kolejności. Operacje obrotów cyklicznych w lewo zmieniane są na operacje obrotów cyklicznych w prawo. Podstawianie bajtów w macierzy stanów wykonuje się odwrotnie. Proces mieszania kolumn macierzy stanu zachodzi za pomocą macierzy współczynników innej postaci. Dodatkowo kolejność stosowania poszczególnych operacji ulega zmianie. [7]

Szyfrowanie End-to-End Encrypted (E2EE) – dane szyfrowane są po stronie systemu nadawcy lub urzędnika i tylko odbiorca jest w stanie odszyfrować je. Nic pomiędzy nimi nie jest w stanie ich odczytać czy też zmienić ich. Klucze kryptograficznie używane do szyfrowania i deszyfrowania wiadomości są przechowywane tylko i wyłącznie w punktach końcowych. Problem pojawia się, gdy osoba atakująca wejdzie w posiadanie jednego klucza publicznego. Wtedy może przeprowadzić atak Man in the Middle. Który polega na ukrytym włączeniu się w komunikację pomiędzy dwiema stronami i pośredniczeniu w niej bez ich wiedzy. Często do tego celu wykorzystywane są domowe routery ofiar. Polega to na przejęciu kontroli nad urządzeniem i zmianie ustawień DNS na te kontrolowane przez przestępców. Wszystko działa jak wcześniej lecz z tą zmianą, że możemy zostać nieświadomie przekierowani na duplikat strony wykonanej przez hakera. Często są to strony banków, bądź też serwisów z pocztą elektroniczną. Aby zabezpieczyć się przed tym atakiem konieczne jest zablokowanie możliwości zarządzania routerem spoza sieci lokalnej.[6]

BADANIE

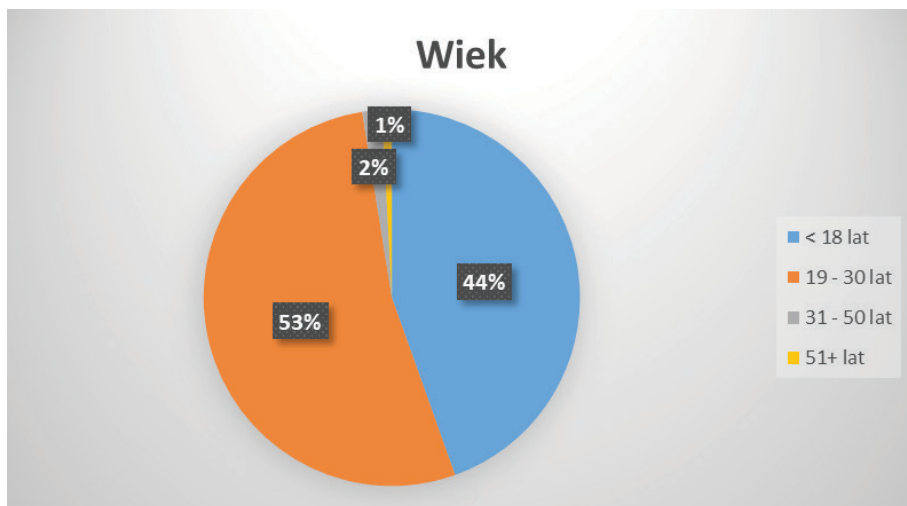
Badanie zostało przeprowadzone na serwisach społecznościowych, w celach dotarcia do jak największej liczby osób korzystających z sieci Internet. Dodatkowo kwestionariusz ankiety opublikowano na portalach ogłoszeniowych. Badanie zostało przeprowadzone na losowo wybranej grupie w mocno zróżnicowanym przedziale wiekowym. Ankieta była przeprowadzona na terenie całej Polski.

PŁEĆ

Źródło: Opracowanie własnych badań

W przeprowadzonym badaniu wzięło udział dokładnie 119 osób. W grupie tej 106 osób stanowili mężczyźni, natomiast pozostałe 13 osób stanowiły kobiety. Wiek respondentów był bardzo zróżnicowany, dlatego powstały kategorie wiekowe z przedziałem lat. Poniżej 18 roku życia było 53 respondentów co stanowiło 44,54%. W wieku 19-30 lat było 52,94% osób. Bardzo mały odsetek stanowiły osoby w wieku 31-50 lat, bo zaledwie dwie (1,68%) oraz jedna osoba była w wieku ponad 50 lat.

Źródło: Opracowanie własnych badań

Priorytetową kwestią od jakiej warto zacząć badania jest sprawdzenie jak wiele osób padło ofiarą ataku hakera. Na to pytanie w sposób twierdzący odpowiedziało 31 ankietowanych co stanowi 26,05%. Odpowiedź przeczącą podało 74 osoby (62,18%). Natomiast 14 osób nie wie czy w przeszłości padło ofiarą ataku hakera. Widać, że ponad połowa ankietowanych musi posiadać odpowiednią wiedzę i oprogramowanie, które zapewnia bezpieczne korzystanie z sieci.

Kolejnym pytaniem w sondażu było to czego ankietowani używają najczęściej do przesyłania danych. Zdecydowana większość (84,03%) zaznaczyła serwisy społecznościowe, za nimi uplasowała się poczta elektroniczna (31,93%). Pozostałe metody przesyłania danych to Komunikatory oraz wirtualne dyski. Jak widać na rysunku 2 priorytetem przy wyborze formy przesyłu danych jest bezwarunkowo szybkość dostarczania informacji a zarazem łatwość w obsłudze.

Kolejnym etapem badania jest pytanie o bezpieczeństwo przesyłanych danych. Odpowiedź 65 ankietowanych brzmiała twierdząco, natomiast 54 osoby odpowiedziało, że dane przez nich wysyłane nie są bezpiecznie. Dodatkowo rys 3 przedstawia wyniki ankiety w oparciu o to czy hasło użytkowników jest ciężkie do odkrycia przez niepowołane osoby. 77,31% osób potwierdza to iż ich hasło jest ciężkie do zgadnięcia przez osoby trzecie. Pozostali są przeciwnego zdania. Aby potwierdzić powyższe odpowiedzi zapytano ankietowanych o to z jakich znaków składa się ich hasło. Wyniki przedstawiono na rys 4.

Czy uważa Pani/Pan, że Państwa dane są przesyłane w bezpieczny sposób?

Czy Twoje hasło jest trudne do odkrycia przez osoby trzecie?

Źródło: Opracowanie własnych badań

Widzimy, że przedstawione wyniki potwierdzają powyższe odpowiedzi respondentów dotyczące ich hasła.

ZABEZPIECZENIA PRZED WYKRADNIĘCIEM DANYCH:

Respondenci zapytani o metody jakie stosują aby zapobiec wykradnięciu, bądź przechwyceniu danych odpowiedzieli następująco:

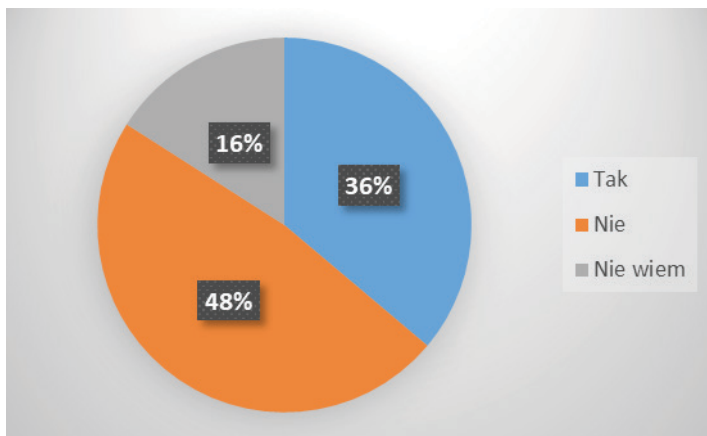
Jak zapobiega Pan/Pani próbie kradzieży danych?

Tabela 1.

Odpowiedź	%	Liczba Odpowiedzi
Szyfrowanie informacji	38,66 %	46
Autoryzacja i uwierzytelnianie	45,38 %	54
Łącza SLL oraz związany z nimi HTTPS	28,57%	34
Podpis cyfrowy	10,92%	13
Firewall	39,50%	47
Inne	10,92%	13

Źródło: Opracowanie własnych badań

Na pytanie czy w przyszłości Pan/Pani planuje podnieść swoje bezpieczeństwo przesyłu danych stosując dodatkowe zabezpieczenia 57 respondentów odpowiedziało, że nie. Twierdząco odpowiedziało 43 osoby, a pozostali ankietowani nie mają zdania na ten temat. Technologia rozwija się bardzo szybko a przeszłość pokazała na co stać ludzi. Dlatego widać jak spora część osób dba o to aby nie wykradziono im ważnych danych, bądź też tożsamości.

Źródło: Opracowanie własnych badań

Kradzież tożsamości nie jest niczym nowym i jest już znana ludzkości od setek lat. Jednak rozwój społeczeństwa nadał temu zachowaniu nowy wymiar. Trzeba zauważyć, że utrata niektórych danych, nie jest tak mocno odczuwalna jak dostanie się w ręce danych trudnych do zmiany. Numery kart kredytowych lub hasła dostępu są danymi, które łatwo można zmienić, natomiast data, miejsce urodzenia, bądź ciężkie do zmiany nazwisko mogą przyczynić się do kłopotów, które da się odczuć przez wiele lat. Kradzież tożsamości to nic innego jak podszycie się pod inną osobę, bez jej wiedzy.

Konsekwencje kradzieży tożsamości:

1. Wyłudzenie kredytu;
2. Zawarcie umowy z operatorem telekomunikacyjnym na dane poszkodowanego;
3. Mandat i punkty karne na konto osoby pokrzywdzonej;
4. Kradzież wypożyczonego samochodu;
5. Wynajęcie pokoju hotelowego w celu kradzieży wyposażenia;
6. Prowadzenie fałszywej działalności biznesowej w imieniu pokrzywdzonego i wyłudzenia np. zwrotu podatku.

ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI

Użytkownik nieustannie narażony jest w sieci na niebezpieczeństwa. Społeczeństwo jest wciąż edukowane o zachowywaniu jak najwyższych standardów bezpieczeństwa. Potwierdza to przeprowadzone badanie. Istotnym jest fakt, iż nawet naj-

lepsze algorytmy nie są w stanie zagwarantować w pełni bezpieczeństwa przesyłu danych, gdyż istnieją techniki takie jak socjotechnika na które algorytmy nie mają wpływu. Oprócz tego społeczeństwo obawia się inwigilacji ze strony dostawców kont email w ich wiadomości. Należy pamiętać, że kradzież tożsamości prowadzi do przykrych konsekwencji, które mogą mieć nieprzyjemny wpływ na poszkodowanych przez długi czas. Wynikiem badania, jest gotowość ankietowanych do zmian w zabezpieczeniach swoich kont i wdrażanie nowych standardów bezpieczeństwa, które w przyszłości zapobiegać będą nieprzyjemnym sytuacjom.

LITERATURA:

- [1] Marcin Karbowski, Podstawy kryptografii, ISBN:978-83-246-1215-4, s.18
- [2] Grzegorz Szkibiel, Wstęp do Kryptografii, Jesień 2012/13, s. 56
- [3] Mikhail Selianinau, Technika, Informatyka, Inżynieria Budownictwa, 2013, t. I, Schemat zabezpieczonego otwartego kanału łączności bez przekazywania kluczy, s 292-293
- [4] <http://www.pcformat.pl/Phishing,a,430>
- [5] Mirosław Kutylowski, Willy-B. Strothmann, Kryptografia. Teoria i praktyka zabezpieczenia systemów komputerowych s. 228
- [6] <https://www.cert.pl/news/single/kolejna-kampania-atakow-routery-klienckie/>
- [7] Announcing the Advanced Encryption Standard (AES), Federal Information Processing Standards Publication 197, 2001.

Informacja dla Autorów

Redakcja „**Języka w Komunikacji**” zaprasza do współpracy Autorów, którzy chcieliby publikować swoje teksty na łamach naszego pisma. Uprzejmie informujemy, że przyjmujemy do publikacji artykuły nie dłuższe niż 20 stron znormalizowanego maszynopisu (1800 znaków ze spacjami na stronę), a w przypadku recenzji – niż 8 stron. Do artykułów prosimy dołączyć streszczenie w języku polskim i angielskim (wraz z angielskim tytułem artykułu) o objętości do 200 słów. Prosimy o niewprowadzanie do manuskryptów zbędnego formatowania (np. nie należy wyrównywać tekstu spacjami czy stosować zróżnicowanych uwypukleń, wycień itp.). Sugerowany format: czcionka Arial, 12 pkt., interlinia 1,5. Piśmiennictwo zawarte w artykule należy sformatować zgodnie z tzw. zapisem harwardzkim, zgodnie z którym lista publikacji istotnych dla artykułu ma być zamieszczona na jego końcu i ułożona w porządku alfabetyczny. Publikacje książkowe należy zapisywać:

Fijałkowska B., Madziarski E., van Tocken T.L. jr., Kamilska T. (2014). Tamizdat i jego rola w kulturze radzieckiej. Warszawa: Wydawnictwo WSM.

Rozdziały w publikacjach zwartych należy zapisywać:

Bojan A., Figurski S. (2014). Nienowoczesność – plewić czy grabić. W.S. Białokozowicz (red.), Nasze czasy – próba syntezy. Warszawa: Wydawnictwo WSM.

Artykuły w czasopismach należy zapisywać:

Bobrzyński T.A. (2009). Depression, stress and immunological activation. *British Medical Journal* 34 (4): 345-356.

Materiały elektroniczne należy zapisywać:

Zientkiewicz K. Analiza porównawcza egocentryka i hipochondryka. Żart czy parodia wiedzy? Portal Naukowy „Endo”. www.endo.polska-nauka.pl (data dostępu: 2014.07.31).

W tekście artykułu cytowaną publikację należy zaznaczyć wprowadzając odnośnik (nazwisko data publikacji: strony) lub – gdy przywołane jest nazwisko autora/nazwiska autorów w tekście – (data publikacji: strony), np.: Radzieckie władze „[...] podjęły walkę z tamizdaten na dwóch płaszczyznach: ideologicznej i materialnej” (Fijałkowski i wsp. 2014: 23). lub: Radziecka prasa, jak stwierdzają Fijałkowski i wspólnicy, „lżyła autorów druków bezdebitowych” (2014: 45). W przypadku przywoływanych tekstów, gdy nie ma bezpośredniego cytowania, należy jedynie podać nazwisko i rok publikacji (bądź sam rok, jeśli nazwisko autora pada w tekście głównym). W odnośnikach w tekście głównym należy w przypadku więcej niż dwóch autorów wprowadzić „i wsp.”, np. (Fijałkowski i wsp. 2014). W tekście piśmiennictwa (tj. alfabetycznie ułożonej literaturze) prosimy wymienić wszystkich autorów danej publikacji. Więcej o zasadach stylu harwardzkiego m.in. na Wikipedii (http://pl.wikipedia.org/wiki/Przypisy_harwardzkie). Uwaga, przypisy krytyczne, inaczej tzw. aparat krytyczny, prosimy w miarę możliwości zredukować do minimum i wprowadzać do głównego tekstu manuskryptu.

Zaznaczamy, że Redakcja nie płaci honorariów, nie zwraca tekstów niezamówionych oraz rezerwuje sobie prawo do skracania tekstów.

Texty prosimy przesyłać drogą elektroniczną za pomocą formularza na stronie WWW: <http://www.humanum.org.pl/pl/czasopisma/jezyk-w-komunikacji> lub na adres e-mailowy: biuro@humanum.org.pl

Do tekstu należy dołączyć informację o aktualnym miejscu zamieszkania, nazwie i adresie zakładu pracy, tytule naukowym, stanowisku i pełnionych funkcjach. Każdy tekst przesłany pod adres Redakcji z prośbą o druk na łamach czasopisma podlega ocenie. Proces recenzji przebiega zgodnie z założeniami „double blind” peer review (tzw. podwójnie ślepej recenzji). Do oceny tekstu powołuje się co najmniej dwóch niezależnych recenzentów (tzn. recenzent i autor tekstu nie są ze sobą spokrewni, nie występują pomiędzy nimi związki prawne, konflikty, relacje podległości służbowej, czy bezpośrednia współpraca naukowa w ciągu ostatnich 5 lat). Recenzja ma formę pisemną i kończy się stwierdzeniem o dopuszczeniu lub niedopuszczeniu tekstu do druku.

W związku z przypadkami łamania prawa autorskiego oraz dobrego obyczaju w nauce, mając na celu dobro Czytelników, uprasza się, aby Autorzy publikacji w sposób przejrzysty, rzetelny i uczciwy prezentowali rezultaty swojej pracy, niezależnie od tego, czy są jej bezpośrednimi autorami, czy też korzystali z pomocy wyspecjalizowanego podmiotu (osoby fizycznej lub prawnej).

Wszystkie przejawy nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające Autorów, towarzystwa naukowe itp.).

Do przedłożonych tekstów z prośbą o druk, Autor tekstu jest zobowiązany dołączyć:

1. Informację mówiącą o wkładzie poszczególnych Autorów w powstanie publikacji (z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod, protokołu itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu publikacji), przy czym główną odpowiedzialność ponosi Autor zgłaszający manuskrypt.
2. Informację o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów.

